

Europa i Afrika
Et utviklende overgrep:
Fremstillingen av kolonitiden i Afrika fra 1870 til 1960 i
historiebøker for gymnas og videregående skole.

Emnekode

HIS-3905

Bjørn-Terje Sletbakk

Mastergradsoppgave i historie - integrert 10 sp PPU
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Våren 2011

Innholdsfortegnelse:

Kapittel 1: Innledning	5
1.1: Innledning.....	5
1.2: Hvordan jeg kom frem til oppgaven og metoden jeg vil bruke	5
1.3: Litteratur og kilder.....	6
1.4: Avgrensninger.....	7
1.4: Hva tar kapitlene for seg.....	7
Kapittel 2: Afrikansk kolonitid og de ulike historiske perspektivene på epoken	11
2.1: Innledning.....	11
2.2: Grunnlag for kolonisering	12
2.3: Kolonitiden i Afrika fra 1870-1960.....	13
2.4: De ulike perspektivene på kolonitiden	15
2.4.1: Koloniskolen.....	15
2.4.2: Afrikanistene og nasjonalistene.....	16
2.4.3: Radikalistene.....	18
2.4.4: Revisjonistene.....	19
2.5 Utvikling eller underutvikling.....	21
Kapittel 3: Fremstillingen av kolonitiden i 1950 og 60-tallets lærebøker	23
3.1: Innledning.....	23
3.1.1 Skard & J Midgaard: Verdenshistorie - lærebok for realskolen og gymnaset.....	23
3.1.2: N. stang & A Lange: 6000 år verdenshistorie.....	24
3.1.3: O. Gjermundsen: Den nyeste tids historie.....	26
3.2: Komparasjon av lærebøkene.....	29
3.3: Læreplanen.....	30
Kapittel 4:Fremstillingen av kolonitiden i 1980-tallets lærebøker	33
4.1: Innledning.....	33
4.1.1: A. Sveen & S. Aastad: Verden etter 1850.....	33
4.1.2: H. Notaker: Verdenshistorie 2 - Fra 1850 til i dag.....	37
4.1.3: B. Bjørnsen: Norge og verden etter 1850.....	41

4.2: Komparasjon av lærebøkene.....	43
4.3: Læreplanen.....	45
Kapittel 5: Fremstillingen av kolonitiden i 2000-tallets lærebøker.....	47
5.1: Innledning.....	47
5.1.1: Libæk mfl.: Historie 2 verden og Norge etter 1850.....	47
5.1.2: Grimnes mfl.: Tidslinjer 2.....	51
5.2: Komparasjon av lærebøkene.....	54
5.3: Læreplanen.....	56
Kapittel 6: Avslutning.....	59
Kilde og litteraturliste.....	63

Kapittel 1: Innledning

1.1 Innledning

Kolonitiden i Afrika er en epoke preget av undertrykkelse og underutvikling, men også en epoke preget av teknologisk og sosial utvikling. Kampen mellom de ulike europeiske maktene om prestisje og råvarer ledet som kjent til kappløpet om Afrika. Stadig flere land skulle få merke europeernes tilstedeværelse, en tilstedeværelse som skulle komme til å gå hardt ut over den afrikanske befolkningen. Mange europeiske kapitalister hadde et ønske om å sikre seg billige råvarer fra Afrika. Disse råvarene var billig for europeerne, men for afrikanerne var de derimot svært dyre. Den afrikanske befolkningen måtte betale dyrt for at europeerne skulle få tilgang til disse råvarene - ikke i form av penger, men gjennom undertrykkelse, tvangsarbeid og utnyttelse. På samme tid førte kolonitiden med seg den raskeste spredningen av teknologi, ideologi og styresett som verden har vært vitne til.

Hvordan har så denne fremstillingen vært for skoleelevene opp gjennom tidene? Dette vil jeg forsøke å finne svar på i løpet av min oppgave. For å finne svar på dette vil jeg ta for meg skolebøker fra tre forskjellige perioder. Dette har jeg gjort for å se om man kan se en endring i fremstillingen, og i så måte hvor en mulig endring har oppstått.

Problemstillingen som jeg har valgt meg i min oppgave er:

Fremstillingen av kolonitiden i Afrika fra 1870 til 1960 i historiebøker for gymnas og videregående skole.

1.2 Hvordan jeg kom frem til oppgaven og metoden jeg vil bruke

I løpet av min tid som historiestudent ved Universitetet i Tromsø har jeg studert flere ulike emner som omhandler afrikansk historie. Dette har gjort at min interesse vedrørende emnet har blitt stadig større. Etter at jeg startet å studere ved universitetet har min oppfatning av kolonitiden blitt radikalt endret.

Da min tid som skoleelev var over, satt jeg igjen med tanker om kolonitiden som en storhetstid for europeerne. Men ut i fra de kunnskaper som jeg har tilegnet meg i løpet av studietiden, stemte ikke dette bildet overens med de nye kunnskapene. Jeg ønsker derfor å se på hvordan epoken har blitt nedfelt i flere ulike historieverk, og videre se om og hvordan fremstillingen har endret seg over tid.

For å finne frem til dette vil jeg benytte meg av både synkron og diakron komparasjon av lærebøker. Formålet med å sammenligne (komparasjon) er å finne likheter og ulikheter i fremstillingen av kolonitiden i ulike læreverk. Filosofen Harald Grimen sier at grunnen til at vi bruker sammenligning som metode kan oppsummeres på følgende måter: 1) Å fastslå kausale forbindelser mellom fenomener; 2) å skaffe seg oversikt over likheter mellom fenomener; 3) å skaffe seg oversikt over forskjeller mellom fenomener; og til slutt 4) å skaffe seg oversikt over ett eller flere fenomeners utviklingstrekk mellom forskjellige tidsperioder.¹ Historikeren Knut Kjelstadli uttaler seg også om sammenligningens betydning. Han sier at for å forstå hvordan noe har betydning, må en studere situasjonen i samtida - synkront, altså samtidig.² Den synkrone komparasjonen min vil gjøre seg gjeldene gjennom at jeg ser på hvordan ulike læreverk fra samme tidsperiode stemmer overens med hverandre, og til den forskningen som var gjeldene i academia. I tillegg vil jeg se på hvordan lærebøkene samstemmer med de retningslinjer som var satt i de ulike læreplanene. Men jeg vil som sagt også foreta en sammenligning av lærebøkene for å se hvordan fremstillingen har endret seg over tid. Ved å gjøre dette foretar jeg en diakron komparasjon av lærebøkene.

1.3 Litteratur og kilder

I masteroppgaven vil jeg basere meg på to typer litteratur. Den første vil være primærlitteraturen, og denne vil bestå av lærebøker i historiefaget.

Etter at jeg har vært i praksis og undervist i både ungdomsskolen og den videregående skolen har jeg fått kjennskap til skolebøker i historie fra begge trinnene.

Med tanke på at historiefaget er en del av samfunnsfaget på ungdomsskolen blir litteraturen om emnet ganske kortfattet i disse bøkene. I min oppgave har jeg derfor valgt skolebøker for den videregående skole. Ved å benytte meg av bøker fra den videregående skole vil jeg få et bedre kildegrunnlag, og dermed en bedre oppfattelse av hvordan kolonitiden har blitt fremstilt til de forskjellige tidene. Bøkene vil være hentet fra tre ulike tidsperioder. Det første utvalget av lærebøker vil være fra 1950 og 60-tallet, den andre perioden vil være fra 1980-tallet og den tredje perioden vil være fra dagens læreverk. Disse periodene har jeg valgt fordi de har alle hver sin signifikante verdi. Det første utvalget er fra tiden da kolonitiden gikk mot sin endelige slutt. Ved å se på disse bøkene får jeg et innsyn i hva slags tanker om kolonitiden og afrikanere som ble formidlet til elevene mens kolonitiden fremdeles var en realitet.

¹ H. Grimen 2000: side 227

² K. Kjelstadli 1999: side 110

Den neste perioden har jeg valgt fordi den er fra en tid hvor fokuset i akademias historieskrivning hadde endret seg. Gjennom å se på bøker fra denne perioden vil jeg se om denne endringen også kan spores i lærebøker for den videregående skolen.

Det siste utvalget av bøker er fra 2000-tallets lærebøker. Denne perioden har jeg valgt fordi jeg kan se på hva slags kunnskap om kolonitiden som formidles til dagens skoleelever. Ved å velge disse tre periodene vil jeg kunne se på hvordan fremstillingen av kolonitiden har endret seg opp gjennom tidene i skolebøkene, og se på hvilket fokus forfatterne av skolebøkene har hatt til ulike tider.

En annen kilde jeg vil benytte meg av i oppgaven er læreplanene fra de forskjellige tidene som bøkene representerer. Dette gjør jeg av to grunner. Den første og viktigste grunnen er at en læreplan sier hva slags kunnskaper som elevene skal tilegne seg. Og når man vet hvilke kunnskaper elevene skal tilegne seg, kan man se på hvorvidt de aktuelle skolebøkene oppfyller disse kravene.

Den andre grunnen er fordi en læreplan kan sies å være et speilbilde av samfunnet. En kan si at læreplanen har en «avspeilende» rolle. Med dette menes at læreplanen skal avspeile det samfunnet ser på som verdifullt, nyttig, ønskelig og nødvendig ut fra hensynet til både individ og samfunn, og som skolen derfor skal bidra til å utvikle.³

1.4 Avgrensninger

Emnet som jeg har valgt å skrive om er et svært omfattende emne, og jeg er dermed nødt til å avgrense emnet på flere måter.

Begrepet kolonitiden kan referere til flere ulike geografiske områder. Dersom man ser på den europeiske stormakten England, har de opp gjennom tidene hatt mange kolonier spredt over hele verden. Kronjuvelen blant de engelske kolonier var India, men de var i besittelse av mange flere kolonier i Asia. I en tid preget av rivalisering mellom de europeiske landene, var det en klar fordel for England at de var den overlegne sjømakten i verden. Da kolonitiden i Afrika for alvor slo inn, hadde engelskmennene en klar fordel ovenfor de andre landene da de hadde god erfaring fra sine kolonier i Asia. Det at man kan prate om kolonitiden i Asia og Afrika gjør at jeg må avgrense oppgaven både geografisk og tidsmessig.

³ B.B. Gudem 1993: side 48

Når det gjelder den geografiske avgrensningen, vil jeg avgrense oppgaven til å omhandle det afrikanske kontinentet. Kontinentet er verdens nest største kontinent og inneholder en rekke land. I oppgaven vil jeg ikke gå inn på de enkelte landene, men forsøke å se på kontinentet som helhet under kolonitiden.

Bildet viser hvilke kolonier de ulike europeiske landene var i besittelse av.

Kolonitiden på det afrikanske kontinentet kan trekkes langt tilbake i tid. I oppgaven vil jeg derimot fokusere på perioden som defineres som ny-imperialisme, altså fra tiden rundt 1870. Det var i denne perioden at det enorme kappløpet om å skaffe seg kontroll over afrikanske stater for alvor gjorde seg gjeldene. Oppgavens slutt punkt vil være ved kolonitidens oppløsning.

1.5 Hva tar kapitlene for seg.

Opgaven vil jeg dele opp i 6 ulike kapitler. Kapittel 2 vil ta for seg hva som har kjennetegnet fremstillingen av kolonitiden i akademia. Jeg vil starte kapitlet med å gi en kort skildring av noen sentrale aspekter ved kolonitiden.

Kapittel 3 vil ta for seg lærebøker fra 1950 og 60-tallet og se på hvordan kolonitiden fremstilles i disse. Her vil jeg først se på hver enkelt bok, for så å gjøre en sammenligning og se om det er noen forskjeller mellom de ulike utgivelsene. Jeg vil også se på hva læreplanen uttalte om emnet for å se på hvilke retningslinjer myndighetene satt for forfatterne av skolebøkene i denne perioden.

Kapittel 4 vil være likt kapittel 3, men vil ta for seg bøker fra 1980-tallet. I sammenligningen her vil jeg se på hvordan fremstillingen var i de ulike bøkene, men også se på hvordan denne fremstillingen har endret seg fra den tidligere perioden.

Kapittel 5 vil ha samme gjennomgang av skolebøkene som de to foregående kapitlene. I sammenligningen vil jeg se på om og hvordan fremstillingen i denne perioden skiller seg fra de to tidligere periodene.

Kapittel 6 vil være det siste kapitlet mitt. Her vil jeg gjøre en kort oppsummering av mine funn og forsøke å se på hvorfor funnene er slik de eventuelt kommer til å utarte seg i min oppgave.

Kapittel 2: Afrikansk kolonitid og de ulike historiske perspektivene på epoken

2.1 Innledning

Rundt 1870 var det bare Sør-Afrika, Algerie, noen få land langs Afrikas vestkyst, Angola og Mosambik som var underlagt europeisk herredømme. Noen år senere, rundt 1914 var fleste landene på det afrikanske kontinentet underlagt europeisk styre, det var nå bare Etiopia og Liberia som ikke var under europeisk kontroll.⁴

Hvordan dette skjedde og hva årsakene og konsekvensene av denne okkuperingen var vil jeg se på i denne delen av oppgaven. Innledningsvis vil jeg se på ett par definisjoner av begrepet imperialism.

Imperialisme er ikke et historisk begrep. Ordet stammer fra det latinske navnet imperium som betyr stat, rike, velde, makt.⁵ Ordet imperialism ble tatt i bruk i Storbritannia rundt 1850. Man brukte da ordet i forbindelse med bestrebelsene på å knytte det britiske imperium tettere sammen politisk, økonomisk og kulturelt - på britiske premisser.

1. utgave av Aschehous leksikon fra 1906-13 definerer ordet på følgende måte:

Imperial'isme (lat. imperium, rige, herredømme kaldes den i England siden 1885-86 oppstaaede bevægelse, som tilstræber en snævrere sammenslutning mellem rigets enkelte bestanddele (Moderland og kolonier. Den ene side af i. er foherligelsen af det engelske nationale verdensrige og ønsket om at bevare overmagten paa havene. En anden side af i. er rent økonomisk og stiller krav om et storbritisk handels- og toldforbund paa protektionistisk basis. (...)bruges i. ogsaa i alm. betydning som stræben efter verdensmagt⁶

Når det gjelder imperialismen på det Afrikanske kontinentet taler man nå om ny-imperialisme. Dette fordi den ekspansjonistiske politikken til europeerne hadde foregått over en lengre tidsperiode. Storbritannia hadde i lang tid hatt kolonier i østen, deriblant India. En av de store kolonimaktene i europeisk historie er Spania som i mange år (fra

⁴ R. Balsvik 2004: side 80

⁵ J. Myhrvold 1975: side 158

⁶ Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon 2005: side 396 (Utdrag hentet fra Aschehous leksikon fra 1906-1913)

1500-tallet til 1800-tallet) hadde vært en stor kolonimakt i Sør-Amerika. På 1800-tallet begynte imidlertid de sør-amerikanske koloniene å kreve sin selvstendighet tilbake, og gjennom kampene til frihetsforkjemperen Simón Bolívar oppnådde de sør-amerikanske landene sin selvstendighet.

2.2: Grunnlag for kolonisering

Opp gjennom historien har det blitt påpekt flere grunner til koloniseringen av Afrika. Jeg skal her ta for meg to av de mest sentrale.

I siste halvdel av 1800-tallet gjennomgikk Europa store endringer. Den industrielle revolusjonen hadde for alvor gjort seg gjeldene, noe som førte til at den teknologiske utviklingen i Europa lå langt foran resten av verden.

Den enorme industrialiseringen førte til at Europa opplevde en enorm økonomisk vekst. Men industrialiseringen førte til at produksjonen gikk kraftig opp og produksjonen oversteg etterspørselen. I god markedsøkonomisk stil førte dette til at prisene på de ferdige produktene gikk kraftig ned og man fikk en økonomisk krise i Europa rundt 1870. For å sikre landets økonomi valgte de fleste landene å føre en proteksjonistisk politikk.⁷ Dette førte til at handelen med de andre europeiske landene gikk kraftig ned, og man så seg nødt til å se seg om etter nye markeder. Afrika var et kontinent som europeerne ikke hadde utforsket i særlig stor grad på grunn av de mange tropiske sykdommene som ofte tok livet av europeerne. Da man fikk tilgang til kinin for å bekjempe malaria, økte den europeiske interessen for Afrika som marked. I tillegg til å eksportere varer til Afrika, hadde Afrika store råvareressurser som europeerne hadde bruk for. Disse økonomiske faktorene blir ofte trukket frem som begrunnelsen for koloniseringen av Afrika.

En annen faktor som også blir lagt til grunn for koloniseringen er de humanistiske eller ideologiske faktorene. Disse må ses i sammenheng med den europeiske troen på at på at den beste utviklingen for et samfunn både religiøst, sosialt og økonomisk hadde skjedd i Europa.⁸ Denne utviklingen ønsket man å overføre til Afrika. Ved å innta Afrika kunne man spre sin religion og ideologi, og dermed hjelpe afrikanerne i riktig retning.

Det var i denne tiden en sterk nasjonalisme som preget de europeiske landene. Denne nasjonalismen førte til at det oppstod en sterk konkurranse mellom de europeiske landene på de fleste områder. Denne konkurransen skulle være utslagsgivende for at det

⁷ <http://www.snl.no/proteksjonisme>

⁸ R. Balsvik 2004: side 82

afrikanske kontinentet ble kolonisert. Det er disse årsakene til koloniseringen av kontinentet som det er størst konsensus om blant historikere.

2.3: Kolonitiden i Afrika fra 1870 til 1960

Da europeerne inntok det afrikanske kontinentet ble det delt opp i et feberaktig tempo. Man ønsket å sikre seg områder før noen av de andre kolonimaktene gjorde det. Dette kappløpet om Afrika skapte flere konflikter mellom europeerne. For at dette ikke skulle eskalere valgte man i 1884 å gjennomføre en konferanse hvor man satte klare retningslinjer for hvordan man kunne dele kontinentet mellom seg.

De to maktene som gjorde seg mest gjeldene under kolonitiden var Storbritannia og Frankrike. Disse to landene forsøkte å skaffe seg størst mulig kontroll over kontinentet på bekostning av motparten. Landene hadde to ulike måter å drive sine kolonier på. Frankrike benyttet seg av direkte styre, mens Storbritannia benyttet seg av indirekte styre. Indirekte styre innebar at lokalstyret i koloniene skulle bygges på samarbeid med det gamle ledersjiktet, altså med de tradisjonelle afrikanske høvdingene.⁹

Med direkte styre mentes at franskmennene satte inn franske ledere i administrasjonen og forsøkte å bygge opp en fransk identitet hos de afrikanerne som fikk ta del i administrasjonen. Man så på koloniene som en del av Frankrike på andre siden av havet. En forskjell man også så i disse to forskjellige styresettene var at engelskmennene forsøkte å bevare det afrikanske, mens franskmennene ønsket å bryte ned det afrikanske og gjøre afrikanerne mest mulig franske. Denne teorien om assimilasjon ble oppgitt av franskmennene rundt 1910. Man innså da at ideen virket utopisk og uoppnåelig.¹⁰

I historieskrivningen er europeisk kolonistyre ofte blitt delt inn i tre forskjellige faser. Den første fasen gikk frem til første verdenskrig og var den fasen som var minst preget av europeisk aktivitet. Dette skyldtes i stor grad at europeerne hadde lite erfaring og kompetanse med det å styre en koloni. Det var i denne fasen at de mange grove overgrepene mot afrikanerne ble begått. Andre fase strekker seg fra første verdenskrig og frem til 1945. I denne fasen var det størst interesse for å utvikle kontinentet. Men ønsket om utvikling ble sterkt svekket under den store økonomiske krisen i mellomkrigstiden. Den tredje og siste fasen går fra 1945 til oppløsningen av

⁹ J. Simensen 2009: side 247

¹⁰ R. Balsvik 2004: side 93

kolonitiden. Her var det et mer markert og større engasjement for å få til en økonomisk og sosial utvikling på det afrikanske kontinentet.¹¹

Det var i kolonimaktens interesse å oppnå størst mulig økonomisk vinning, men på samme tid, gjennom minst mulig investering. Man bygde ut infrastruktur i form av jernbane og telegraf og telefonlinjer. Men den infrastrukturen som ble bygget i Afrika var for å lette utvinningen av råvarer og sende disse til hjemlandet.

Det var mange nye ting som kom med kolonimaktene. En av disse var innføringen av vestlig formell utdanning. Formålet med utdanningen var å rekruttere afrikanere til den lokale koloniadministrasjonen. Denne formen for formell utdanning var ny for afrikanerne. Tidligere var afrikansk utdanning preget av overføring av jordbrukskunnskaper, naturmedisin og religion. Denne ble nå avvirket og erstattet med den nye formelle utdanningen. Det var imidlertid ikke denne utdanningen afrikanerne hadde behov for, noe som skulle få konsekvenser for afrikanerne i lang tid fremover. Hadde utdanningen derimot vært tilpasset afrikanernes behov ville den ha hatt større effekt på kontinentets utvikling og i ettertid fremstått som noe positivt ved kolonitiden.

Rundt midten av 1960-tallet begynte en selvstendighetsfølelse å vokse frem hos det afrikanske folket. Med fremveksten av denne følelsen ble også motstanden mot europeisk styre stadig større. Fra midten av 1960 tallet hadde de siste koloniene på kontinentet gjenopnådd sin frihet. Avløsningen av kolonitiden var et resultat av flere faktorer, deriblant den økte motstanden fra afrikanernes side, men også på grunn av at de europeiske kolonimaktens maktposisjon var svekket som et resultat av andre verdenskrig. Maktsentrum i verden var nå gått fra Europa og over til USA.

Kolonitiden var en kontrastfylt epoke i verdenshistorien. På den ene siden var det de rike europeerne med sine overlegne våpen og teknologi, og på den andre siden var afrikanerne med sine «primitive» våpen. I kampen med å kolonisere Afrika møtte europeerne overaskende hard motstand fra afrikanerne, men på grunn av europeernes overlegne våpenmakt kunne de i stor grad ta seg til rette slik det behaget dem.

¹¹ R. Balsvik 2004: side 94

Hvordan har denne epoken blitt fremstilt i akademia opp gjennom tidene? Hvilke aspekter ved epoken har man sett på når man har skrevet historien om kolonitiden? Dette skal jeg se på nå.

2.4 .De ulike perspektivene på kolonitiden

Etter hvert som tiden går endres vår oppfatning av fortiden seg. Gamle paradigmer brytes ned, og nye oppstår. Dette er som oftest et resultat av flere faktorer. Etter hvert som vår forståelseshorisont dreies, vil vår oppfatning av fortiden også endres.

Man vil også i ettertid kunne se effektene av historiske hendelser, noe som kan være vanskelig rett etter at disse hendelsene har inntruffet. Vår forståelse av hendelser er også preget av samtidens oppfatning av historien og hvordan man behandler den. Dette er intet unntak når det gjelder kolonihistorie. Afrikahistorie som profesjonell spesialitet vokste for alvor frem under avkoloniseringen på 1950- og 1960-tallet. Dette foregikk i stor grad ved amerikanske universiteter i samband med utbyggingen av såkalte «Afro-American Studies».¹² Jeg skal her se på noen av de ulike oppfatningene av kolonitiden som har vært rådende i akademia.

2.4.1 Koloniskolen

I tiden rundt 1950- 60-tallet var kolonihistorie og afrikansk historie i en spesiell situasjon. På det afrikanske kontinentet var det få personer som hadde høyere utdanning, og det meste av afrikansk historieskrivning ble skrevet av europeere som var i Afrika. Dette kunne være kolonitjenestemenn, handelsmenn, misjonærer eller oppdagelsesreisende.¹³ Disse personene hadde ofte liten interesse om hva som hadde skjedd i Afrika før europeerne kom, noe som førte til at afrikanernes egen historie ble neglisjert. Før 1960 fantes det ingen akademisk disiplin som tok for seg afrikansk historie som selvstendig disiplin. Ved universitetet i Oxford uttalte professor Hugh Trevor-Roper seg følgende om afrikansk historie i 1963:

« Perhaps, in the future, there will be some African history to teach. But at present there is none: there is only the history of the Europeans in Africa. The rest is darkness... and darkness is not a subject of history.»¹⁴

¹² J. Simensen 2009: side 435

¹³ K. Hansen i Nytt norsk tidsskrift 2/1995: side 178

¹⁴ J. D. Fage i UNESCO General history of Africa 1 1981: side 31

Et slikt utsagn vakte ikke oppsikt i sin tid. Man anså ikke Afrika for å ha en egen historie. Det som interesserte historikerne var historien til de hvite kolonisetterne. Afrikanerne ble sett på som usiviliserte barbarer som levde i stillstand. Og historikere er opptatt av endring over tid. I Afrika hadde det ikke vært noen store endringer, og folket der levde i stillstand, ergo fantes det ikke historie i Afrika. Historien til Afrika startet da den hvite mannen inntok kontinentet.¹⁵ Historieskrivningen ble benyttet for å legitimere kolonimaktens tilstedeværelse på kontinentet. Men på tross av europeernes negative syn på afrikanerne, var historieskrivningen fra denne tiden preget av positivisme overfor utviklingen til Afrika. Selv om Afrika lå langt bak Europa når det gjaldt utvikling hadde man tro på at kontinentet skulle utvikle seg i riktig retning med hjelp fra europeerne. Men det essensielle med historieskrivningen var som sagt at europeerne sto i fokus.

2.4.2 Afrikanistene og nasjonalisme

På 1960-tallet, med avkoloniseringen, oppstod det en ny interesse for afrikansk historie - man ønsket nå å finne tilbake til de afrikanske røttene.¹⁶ I 1960 ble den første professorstillingen i afrikansk historie opprettet i Frankrike, og senere dukket det flere opp ved universitetene i Storbritannia. Fremveksten av disse professoratene førte til at det oppstod en gruppe intellektuelle som har fått tilnavnet afrikanistene. Denne gruppen av intellektuelle gjorde seg i størst grad gjeldene ved de britiske universitetene. Da frigjøringen av Afrika startet var det et ønske om selvstendighet blant afrikanerne, og det var en rådende positivisme overfor Afrika. Med dannelsen av Organisasjonen for afrikansk enhet (OAU) i 1963 hadde man et organ som støttet avviklingen av koloniherrdømmet til europeerne. Men de nye statene var svært svake og komplekst sammensatt av ulike folkegrupper, noe som skulle komme til å påvirke utviklingen av de nye selvstendige statene.

Med avkoloniseringen kom også interessen for å finne de afrikanske røttene. På grunn av dette ble historie ett av fagene som ble startet først på flere av de nyoppstartede afrikanske universitetene. Dette var fordi man mente at historiefaget hadde en identitetsskapende funksjon i den afrikanske frigjøringen, noe som ville virke positivt inn på nasjonsbyggingen.¹⁷

¹⁵ K. Hansen i Nytt norsk tidsskrift 2/1995: side 179

¹⁶ K. Hansen i Nytt norsk tidsskrift 2/1995: side 179

¹⁷ R. Balsvik 2004: side 30

På samme tid skjedde det en radikalisering i studentmiljøene rundt om i verden. Radikaliseringen førte til at man ble mer opptatt av å se historien ut fra minoritetenes og undertrykte folkegruppers perspektiv.¹⁸

Ett av afrikanistenes hovedmål var å bevise overfor verden at Afrika hadde sin egen unike historie. Man ønsket å se på afrikanerne som aktører i historien og ikke bare europeerne. Dette resulterte i at man kuttet ut kolonitidens betydning i afrikansk historie. Fokuset i historieskrivningen ble rettet mot det førkoloniale Afrika. Det var imidlertid få skriftlige kilder fra denne tiden, og ønsket om å ta i bruk de mange muntlige kildene som fantes ble sterkere. En av forkjemperne for bruk av slike kilder var den belgiske historikeren Jan Vansina.¹⁹ Han så det enorme potensialet som lå i disse kildene og snakket derfor varmt om å ta i bruk disse. De mange muntlige historiefortellingene som fantes i Afrika var viktige kilder til kulturhistorie, og disse ble tatt i bruk når afrikansk historie skulle skrives.

I arbeidet med å påvise at Afrika hadde en egen historie benyttet man seg av den malen som var utviklet av europeerne. Afrikansk historie ble sammenlignet med europeisk historie, man baserte sine argumenter på motstanderens argumenter - noe som skulle vise seg å være en stor feil. Europeerne hadde argumentert for at det kun var utviklingen i Europa som kunne kalles for historie. Og når afrikanistene så forsøkte å sammenligne sin utvikling med den som hadde skjedd i Europa, så sa de seg på langt vei enige i denne argumentasjonen.²⁰

I forøket med å danne opp om en nasjonalfølelse i de afrikanske landene ble det dannet en egen retning innenfor afrikansk historieskrivning kalt Dar es Salam-skolen.

Retningen ble dannet av historikeren Terence Ranger. Ranger påpekte viktigheten med det han kalte «den afrikanske stemmen». Med dette mente han at afrikanerne måtte ta del i historieskrivningen om sitt eget kontinent. Historiefaget var på denne tiden dominert av europeiske og amerikanske forskere. Men disse kunne ikke skrive historie ut fra et afrikansk perspektiv selv om de mente de kunne skrive med utgangspunkt i et slikt perspektiv.²¹ Behovet for å få bygget opp historie som fag ved de afrikanske universitetene ble også begrunnet ut fra perspektiv - spørsmålet. De fleste afrikanske historikerne hadde fått sin utdanning ved vestlige universitet og hadde derfor den

¹⁸ K. Hansen i Nytt Norsk Tidsskrift 2/1995: side 179

¹⁹ R. Balsvik 2004: side 32

²⁰ K. Hansen i Nytt Norsk Tidsskrift 2/1995: side 179

²¹ R. Balsvik 2004: side 35

vestlige mentaliteten godt indoktrinert i seg. Ranger poengterte at historieskrivningen måtte unngå å neglisjere afrikanerne i den historiske utviklingen og ikke bare se på afrikanerne som passive statister som ble formet av påvirkning utenfra, men som aktive aktører i utformingen av sin egen historie. Motstanden mot kolonistyret og kampen for selvstendighet var noen sentrale aspekter ved hans argumentasjon.

I forsøket med å bygge opp de nye statene trengte man å se på afrikanerne som aktive subjekt i utformingen av historien og ikke som passive objekt. Det var også et behov å vise frem hvordan afrikanerne hadde gjort motstand mot kolonimaktene. Man måtte poengtere at afrikanerne både kunne, og ønsket å være selvstendige.

Denne endringen i historieskrivningen må ses i sammenheng med de endringer i samfunnet generelt. Verdensituasjonen var preget av kolonier som gjorde opprør mot kolonimaktene, og USA var aktiv i Vietnamkrigen. I USA var kampen for de mørkhudedes rettigheter for alvor i gang. USAs deltakelse i Vietnamkrigen gjorde at mange hvite amerikanere tok del i denne, noe som førte til at det ble mange ledige studieplasser ved de amerikanske universitetene. Disse plassene fikk nå stadig flere afroamerikanere mulighet til å fylle opp. Som et resultat av dette ble interessen for afrikansk historie stadig større. Dette var med på å påvirke måten man så på kolonitiden og afrikansk historie.

2.4.3 Radikalistene

Kolonihistorieskrivningen skulle endre seg ganske raskt ettersom optimismen vedrørende kontinentets utvikling avtok og man fikk etter hvert en ny retning innenfor kolonihistorieskrivningen. Med fremveksten av afrikansk historie som en egen disiplin innenfor historiefaget fikk man også behov for å vurdere kolonitiden på nytt. Når man nå fikk vite mer om Afrikas historie og hvordan kontinentet hadde utviklet seg kunne man se kolonitiden i en annen historisk kontekst.

I det akademiske miljøet hadde interessen for afrikansk historie for alvor tatt av. Historikerne hadde gjennomgått to ulike faser når det gjaldt historieskrivning om kolonitiden. Man gikk nå inn i den tredje fasen. Det sentrale her var en rådende pessimisme overfor Afrikas utvikling. Den utviklingen man hadde ventet seg etter at de afrikanske landene ble selvstendige igjen, uteble og kontinentet ble liggende bak Vesten

når det gjaldt utvikling. Historieskrivning om kolonitiden beveget seg nå bort fra et eurosentrisk ståsted, og begynte å se kolonitiden fra afrikanernes syn.

Den nye retningen innen historieskrivning la skylden for alle problemene i Afrika på europeerne. I følge radikalistene var det på grunn av europeernes opptreden under kolonitiden at Afrika var havnet akterut. Denne skolen innenfor kolonihistorie baserte seg i stor grad på ulike økonomiske modeller. Ved hjelp av disse modellene så de Vestens utvikling og Afrikas underutvikling som to faktorer som var gjensidig avhengig av hverandre. Gjennom utvinningen av råvarer fra Afrika oppnådde europeerne enorme rikdommer på bekostning av afrikanerne.

Et av de store navnene fra denne perioden er Walter Rodney. Rodney var en fremtredende historiker på afrikansk historie. Han så på kolonitiden som en ren utnyttelse fra europeernes side. Hans mest kjente verk *How Europe Underdeveloped Africa* som han publiserte i 1972 tar for seg hvordan europeerne med viten og vilje utnyttet Afrika økonomisk og ledet dem inn i en underutvikling. Økonomisk teori kom for alvor inn i bildet nå. Noen sentrale begreper som sentrum og periferi skulle vise seg å bli svært aktuelle når det gjaldt forholdet mellom Europa og Afrika. Med disse termene mentes det at Afrika fungerte som en økonomisk periferi som leverte råvarer til Europa som var det økonomiske sentrum. Innenfor et slikt system var det ikke mulig for de afrikanske landene å utvikle sin økonomi.²²

Randi Balsvik sier at Rodney poengterte hvordan afrikanerne gikk inn og ut av kolonitiden med samme hakke.²³ Med dette mente han at det ikke skjedde noen teknologioverføring fra europeerne og over til afrikanerne. Det afrikanske folket gikk ut av kolonitiden i samme situasjon som de hadde vært før kolonitiden. I tiden før europeerne inntok Afrika var kontinentet på fremmarsj. Utviklingen på det afrikanske kontinentet hadde ikke fulgt samme utvikling som Vesten, og ble derfor ikke sett på som utvikling av europeerne.

De radikale mente at det var Europa, imperialismen og kapitalismen som var skyld i den situasjonen som Afrika var endt opp i etter kolonitiden var avvirket. Noen mente derimot at det bare var gjennom en integrering i den kapitalistiske økonomien at Afrika kunne komme seg ut av den fattigdommen de befant seg i.²⁴

²² R. Balsvik 2004: side 36

²³ R. Balsvik 2004: side 96

²⁴ R. Balsvik 2004: side 37

Måten man studerte kolonitiden skulle snart endre seg igjen og bevege seg over i en ny retning eller skole.

2.4.4 Revisjonistene

Den siste skolen innenfor kolonihistorieskrivning er det revisjonistene som står for. Dette var en retning som lå i gråsonen mellom antropologi og historie. Det som kjennetegnet denne retningen var at de tok opp problemer som var sentrale for Afrika. Retningen var influert av de franske mentalitetshistorikerne. Skrivningen dreide seg i hovedsak om akkulturasjon, historien til «folk uten historie», sosialhistorie og historien til vanlige mennesker.²⁵ De temaene som opptok historikerne i størst grad var temaer som omfattet klima, myter, religion, synet på døden og seksualitet, og festenes betydning. Det er flere aspekter som har kjennetegnet revisjonistene. Ett av kjennetegnene er at det aldri har sett på Afrika som nylig integrert i verdenshistorien. Man har ikke sett på Afrika ut fra et ensidig europeisk perspektiv. Ei heller på forskjellen mellom disse to kontinentene. Det de derimot har forsøkt å gjøre er å skrive verdenshistorie med Afrika som sentrum. Dette har de gjort med bevissthet for å få bort Afrikas stempel som periferi.

Som nevnt fokuserte koloniskolen på europeerne i Afrika og det positive de hadde gjort for Afrika. Og afrikanistene valgte å kutte ut Europas rolle i Afrikas utvikling og dermed hele kolonitiden. Den radikale retningen som fulgte etter, valgte å gi Europa hele skylden for at det hadde gått så dårlig med Afrika og kontinentets utvikling. Revisjonistene derimot, valgte å rette fokuset mot andre aspekter. De så på hva det afrikanske samfunnet hadde tilført det europeiske og omvendt. Revisjonistene var ikke opptatt med å finne ut hvem som hadde skylden for at Afrika var i en slik forfatning som det var. Et stikkord i forskningen deres er kontinuitet, kontinuitet mellom før-kolonial tid og kolonitiden. Gjennom å se på indre aspekter i afrikansk historie forsøker de å se på forhold der som kan være med på å forklare hvorfor situasjonen ble slik den endte.²⁶ Selve kolonitiden beskriver de ikke i ensidig negative vendinger. De påpeker at takket være europeerne så er det blitt større rettferdighet, mer humanisme, bedre rettsikkerhet og større likhet mellom afrikanere fra ulike folkegrupper. Ketil Hansen sier

²⁵ K. Hansen i Nytt Norsk Tidsskrift 2/1995: side 181

²⁶ K. Hansen i Nytt Norsk Tidsskrift 2/1995: side 181

i en artikkel at mange revisjonister hevder også at kolonitiden ikke forandret dypereliggende strukturer i Afrika.²⁷

I skrivningen om kolonitidens historie kvittet revisjonistene seg med mange gamle begrep som hadde vært rådende i tidligere skrivning og lanserte en rekke nye begreper. De tidligere begrepene hadde forestillinger ved seg som historikerne ønsket å bryte med. I stedet for å fokusere på Afrika som helhet gikk man nå inn og så på regionale områder. Historieforskningen ble regionalisert.²⁸ Dette har resultert i at man har fått mye afrikansk lokalhistorie som har kastet nytt lys over situasjonen både før og under kolonitiden.

Under afrikanistene og nasjonalistene startet som sagt oppbygningen av historiefaget på de afrikanske universitetene. Fagets fremvekst hadde nå gjort seg gjeldene, og i motsetning til de tidligere periodene i kolonihistorieskrivning hadde denne perioden fordelen av å ha afrikanske historikere som var utdannet fra afrikanske universitet og som dermed ikke hadde den europeiske mentaliteten i like stor grad som de tidligere afrikanske historikerne.

2.5 Utvikling eller underutvikling

En av debattene som har gjort seg mest gjeldene i afrikansk historie er hvorvidt Europas opptreden ovenfor Afrika har ført til utvikling eller underutvikling av det afrikanske kontinentet.

Historikere har i det siste fokusert på tematiske aspekter ved kolonitiden. Noen av temaene som man har sett på er jordbruk, utdanning, befolkningsutvikling, sosiale klasser og religion. Dette var tendenser som hadde vært rådende i historieforskning i de tre siste tiårene av 1900-tallet, og skulle på slutten av 1900-tallet også gjøre seg svært gjeldene også for afrikansk historie.

Mot slutten av 1990-tallet var tendensen den at man så på tilstedeværelsen som et tilbake steg i afrikansk utvikling. Man har sett at de afrikanske landene hadde en utvikling i årene før kolonimaktene kom, og da kolonimaktene inntok kontinentet stoppet denne utviklingen fullstendig opp.

²⁷ K. Hansen i Nytt Norsk Tidsskrift 2/1995: side 181

²⁸ K. Hansen i Nytt Norsk Tidsskrift 2/1995: side 182

Jarle Simensen gjorde i 2000 et intervju med forskningsmagasinet Apollon hvor han uttrykte sin mening om hvorvidt kolonitiden førte til underutvikling eller utvikling av kontinentet. I dette intervjuet påpeker Simensen at man ikke kan se på kolonitiden som en ensidig undertrykking og underutvikling, den er mer nyansert enn som så. Det er ingen som vil protestere på at kolonimaktene utnyttet afrikanerne for naturressurser og begikk overgrep mot afrikanerne. Og i så måte vil det politisk korrekte være å si at kolonitiden førte til underutvikling, men perioden eller periodene om man kan kalle den det er preget av tidsmessige forskjeller.²⁹

På samme tid førte koloniperioden med seg positive effekter for det afrikanske folket også. På tross av at utdanningen som ble innført skjedde i et så begrenset omfang samt at den ikke var tilpasset behovene til afrikanerne at den kan tilsies og ha hatt noen positiv effekt på Afrikas utvikling, er den et eksempel på noen av de tingene som europeerne innførte som var positivt og i utgangspunktet bra.

Kolonitiden er den raskeste teknologiske overføringen man har vært vitne til, og dersom epoken ikke hadde blitt en realitet er det meget mulig at Afrika ikke hadde vært kommet like langt som de er i dagen.

Men hvordan fremstilles så kolonitiden i lærebøkene? Dette skal jeg se på nå i de neste kapitlene.

²⁹ <http://www.apollon.uio.no/vis/art/2000/2/kolonitiden>

Kapittel 3: Fremstillingen av kolonitiden i 1950 og 60-tallets lærebøker

3.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg ta for meg de ulike lærebøkene som jeg har valgt ut for den første perioden og se på hvordan kolonitiden fremstilles i disse.

Foruten å se på fremstillingen i de enkelte kapitlene vil jeg også se på hva den aktuelle læreplanen fra denne tiden sier om emnet. Ved å se på læreplanen vil jeg forhåpentligvis få innblikk i hvordan tanker myndighetene gjorde seg om hva slags kunnskap om emnet som elevene skulle tilegne seg.

Når det gjelder mine forventninger til skolebøkene, forventer jeg å se likhetstrekk med det akademiske perspektivet som jeg omtalte i kapittel 2 som koloniskolen. Dette fordi disse to periodene sammenfaller med hverandre tidsmessig. Perspektivet som preget perioden var som nevnt kjennetegnet med at det skrev om kolonitiden ut fra et europeisk perspektiv, og man skrev dermed i stor grad om bragdene til europeere. Kildene man benyttet seg av var beretninger og handelsrapporter fra europeere som befant seg på det afrikanske kontinentet. Beretningene var i hovedsak fortellinger om ulike bragder man hadde utført.

3.1.1: E. Skard & J Midgaard: *Verdenshistorie - Lærebok for realskolen og gymnaset*

Den første boken i min samling er *Verdenshistorie - Lærebok for realskolen og gymnaset* fra 1952 av Eiliv Skard og John Midgaard. Boken ble først utgitt i 1939 og kom i flere opplag frem til 1960-tallet. Det er den 3.utgaven av boken som jeg skal ta for meg. Boken tar for seg verdenshistorie fra oldtiden og frem til etterkrigstiden på litt under 300 sider. Når det gjelder kolonitiden tar boken for seg dette i et kapittel som i hovedsak omfatter veksten i handel og industri i Europa. Forfatterne poengterer at på grunn av den sterke befolkningsveksten i Europa benyttet mange folk seg av muligheten til å utvandre til andre områder, da i hovedsak USA, Sør-Amerika og Afrika. Denne folkevandringen resulterte i at man fikk mange europeere på det afrikanske kontinentet.³⁰ I tillegg til folkevandringen påpeker forfatterne på den store veksten i industrien som avgjørende for koloniseringen av Afrika. Som et resultat av industrialiseringen oppstod det et enormt behov for nye markeder og råvarer. I følge

³⁰ E. Skard & J. Nygaard 1952: side 232

læreboken til Skard og Midgaard kulminerte dette i et økt behov for kolonier. Det økte behovet for kolonier var i, følge Skard og Midgaard, det som var avgjørende for at kappløpet om Afrika startet.³¹ Selve kolonitiden bruker forfatterne lite spalteplass på. De deler opp de enkelte kolonimaktene (England og Frankrike) og skriver litt om hver enkelt av de to landenes tilstedeværelse i Afrika. Når det gjelder England fortelles det om hvordan Cecil Rhodes fremmet tanken om en samlet jernbane fra Kapp til Kairo, men at denne ikke ble ferdigstilt. I det samme avsnittet forteller forfatterne om hvordan engelskmennene gjorde sine erobringer av kolonier fra nord og sør. I denne prosessen møtte de motstand fra boerne, noe som resulterte i boerkrigen. Foruten dette er det lite spalteplass den engelske tilstedeværelsen i Afrika får fra forfatterne. Når det gjelder franskmennenes tilstedeværelse på det afrikanske kontinentet blir disse behandlet på samme måte som engelskmennene. Forfatterne forklarer hvordan franskmennene tok kolonier fra vest til øst. Heller ikke denne prosessen var fri for konflikter, men her er det en konflikt mellom to europeiske makter som forfatterne forteller om. Så langt har ikke forfatterne skrevet noe om hva som skjedde i Afrika under kolonitiden, men derimot bare sett på hvordan europeerne ønsket å underlegge seg Afrika og skaffe kontroll over kontinentet.

Skard og Nygaard lager i kapitlet en underoverskrift som de kaller for kolonipolitikk, men de tar ikke opp noe om hvordan kolonipolitikk ble bedrevet. Her trekkes det frem at det var et økende behov for råvarer til industrien i hjemlandene til kolonimaktene, noe som resulterte i at politikerne valgte å støtte opp om koloniseringen av Afrika.³² I så måte vil jeg si at de anser kolonipolitikk til å være en underkategori av næringspolitikken til de respektive kolonimaktene.

Beskrivelsen av kolonitiden er svært kort, og boken gir ikke noe godt bilde av hva kolonitiden gjorde med Afrika.

3.1.2: N. Stang & A. Lange: 6000 år verdenshistorie

Den neste boken jeg skal ta for meg er *6000 år verdenshistorie* av Nic Stang og August Lange. Boken ble gitt ut i 1952 og ble brukt i historieundervisningen ved norske gymnas og ved lærerutdanningen. Boken tar for seg historie fra ca. år 4000 f.kr og frem til 1950 tallet på 275 sider. Forfatterne deler boken inn i tidsavgrensede kapitler.

Kapitlet som jeg skal ta for meg heter «tida fra 1870 til 1920». Her tar forfatterne for

³¹ E. Skard & J. Nygaard 1952: side 234

³² E. Skard & J. Nygaard 1952: side 234

seg den teknologiske fremgangen som verden opplevde. I dette kapitlet har de laget et underkapittel som heter imperialisme og kolonipolitikk. De starter kapitlet med å skildre hvordan tilstanden i det vestlige næringslivet var. De forteller om den harde konkurransen som førte til verdenskrisen i 1873, noe som igjen resulterte i at man valgte å føre en proteksjonistisk politikk i store deler av Europa fra 1880 årene. Det er denne proteksjonistiske politikken de anser som årsaken til man startet å se etter kolonier som kunne fungere som nye markeder, og som forsyner av råvarer til industrien i kolonimaktens hjemland.

Når det gjelder selve kolonitiden starter forfatterne med å innlede med et avsnitt merket med en sirkel. Denne sirkelen gir dem følgende forklaring på i starten av boken:

En del avsnitt er merket med kompress. (...) Disse avsnittene krever ofte mer omhyggelig gjennomgåing fra lærerens side enn resten av teksten, og er derfor ikke ment som lærestoff.³³

I dette avsnittet forklarer forfatterne hvordan europeerne begikk grove overgrep på det afrikanske kontinentet gjennom tvangsarbeid. De skildrer også hvordan kolonimaktene brente ned landsbyer dersom de innfødte valgte å motsette seg det pålagte tvangsarbeidet. At dette stoffet ikke anses som lærestoff er etter min mening svært merkverdig.

Videre fortsetter forfatterne å skildre hvordan kappløpet startet. Under kappløpet påpeker forfatterne hvordan kolonimaktens interesser støttet sammen, noe som førte til at kolonitiden var full av konflikter mellom de europeiske stormaktene. En konflikt som blir trukket frem er kampen om kontroll over Egypt. Gjennom hardt press og våpenmakt fikk britene fotfeste i Egypt og tok kontroll over landet. Dette skapte stor misnøye hos franskmennene. Denne misnøyen skulle føre til at forholdet mellom England og Frankrike ble spent i flere år.³⁴ Forholdet mellom Frankrike og Italia ble også betent i kappløpet. Forfatterne forklarer hvordan Italia hadde slått seg ned som kolonier i Tunis, men at landet likevel ble gjort til fransk protektorat. Denne konflikten kulminerte med at Italia gikk sammen med Tyskland og Østerrike-Ungarn og dannet trippelalliansen, en allianse som skulle vare frem til starten av første verdenskrig.

³³ N. Stang & A. Lange 1952: Innholds forklaring

³⁴ N. Stang & A. Lange 1952: 212

En annen konflikt som blir mye omtalt i boken er boerkrigen. Her forklarer forfatterne om hvordan Cecil Rhodes gjorde fremstøt for å utvide det britiske herredømmet i Sør-Afrika, men fikk motstand av boerne som allerede befant seg i området. Denne konflikten endte opp i den nevnte boerkrigen.

Gjennom forfatternes ordlegging er det tydelig at boken ble utgitt på 50-tallet gjennom måten forfatterne ordlegger seg på. Her kan jeg trekke frem noen eksempler som at innbyggerne i Kongo blir kalt for Kongonegrene. Ordet var helt vanlig i den tiden og ble ikke sett på som noe utpreget negativt. I den senere tid er ordet «neger» blitt betraktet som et negativt ord, og det forsøkes å unngå å bruke ordet.

Boken sier ingenting om hva kolonimaktene gjorde med Afrika, bare at de var tilstede og hadde kontroll for å kunne utvinne råvarer. Også denne boken er svært lite utfyllende når det gjelder kolonitiden i Afrika.

3.1.3: O. Gjermundsen: *Den nyeste tids historie*

Bok nummer tre heter *Den nyeste tids historie* og er skrevet av Ole Gjermundsen.

Boken ble utgitt i 1961 på Fabritius forlag. Boken tar for seg den «nyeste tids» historie fra slutten av 1700-tallet, med den franske revolusjonen som sitt første kapittel. Hele boken er på 165 sider, og går gjennom historien på en kronologisk måte. Norge er det landet som naturligvis blir viet størst oppmerksomhet i boken, mens Afrika og kolonitiden vies det liten plass til. Afrika og kolonitiden blir første gang nevnt i et kapittel om England. Her er det en underoverskrift som heter «det engelske imperium». Det fortelles kort om hvor Storbritannia skaffet seg kolonier rundt om i verden.

Gjermundsen poengterer at engelskmennene gikk hardt til verks i kampen om å skaffe seg kolonier, men han toner det ned ved å si at de var forståelsesfulle sammenlignet med andre kolonimakter og at de innfødte fikk beholde sitt språk, sin religion og sine skikker.³⁵ Videre gis det ingen skildring av hvordan kolonitiden utviklet seg, ei heller noen grunner til hvorfor den startet. Det eneste som nevnes i stor grad om kolonitiden er hvordan England tjente seg rik på utvinning av råvarer fra det afrikanske kontinentet. I samme avsnitt nevnes det også hvordan England bygde ut veier, jernbaner og skoler til koloniene. Dermed fremstår ikke kolonimaktens handlinger som noe negativt. Boken nevner også at Belgia skaffet seg Kongo som koloni, men sier ingenting om de grusomheter som ble begått der.

³⁵ O. Gjermundsen 1961: side 44

Lengre ut i boken er det et nytt kapittel som heter «Nye land og havområder». I dette kapitlet starter forfatteren ved å fortelle at det indre av Afrika var helt ukjent frem til Livingstone gjorde sine reiser innover kontinentet. Disse oppdagelsene førte til at man fikk kolonisering av Afrika i følge boken. Boken tar ikke for seg mer om kolonitiden enn det overnevnte, og er svært kortfattet om kolonitiden og gir ikke noe nyansert bilde av den.

3.1.4: A. Bergsgård: Verdens historie

Den fjerde og siste boken fra denne tidsperioden som jeg skal ta for meg er *Verdens historie* av Arne Bergsgård som ble utgitt i 1962. I boken tar Bergsgård for seg verdenshistorie fra 1815 og frem til etterkrigstiden på 193 sider. Her får man stiftet bekjentskap med kolonitiden gjennom to kapitler. Det første møtet er gjennom et kapittel som heter «Det britiske verdensriket», mens det andre heter «imperialisme og kolonipolitikk».

I kapitlet som omhandler det britiske verdensriket får vi kjennskap til de britiske koloniene i østen for så å få innblikk i hvordan Cecil Rhodes etablerte seg i Sør-Afrika gjennom å bekjempe boerne i boerkrigen. Bergsgård forteller om hvordan Cecil Rhodes ønsket å danne jernbane fra Kapp til Kairo. I sitt arbeid med å gjøre gjennomføre dette, møtte han motstand fra boerne. Det er dette som i følge Bergsgård er grunnen til at boerkrigen brøt ut. Da boerkrigen var vunnet skriver Bergsgård at engelskmennene styrte mildt for å forsøke å vinne boernes gunst.

Bergsgård forteller videre om hvordan engelskmennene klarte å bygge et slikt imperium som de hadde. Deres imperium strakte seg over store deler av verden, og de kontrollerte rundt 1/4 av verden.³⁶ Han sier at dette riket har engelskmennene vunnet gjennom dyktig og utholdende arbeid og ved stadig krig. «England har nesten konstant hatt en krig på en eller annen kant av jorden».³⁷ Engelskmennene var teknologisk overlegen når det gjaldt militærmakt. Det var derfor få som kunne gi dem motstand. Etterhvert vokste det frem en politikk i England som gikk ut på å styrke sammenhengen i riket eller imperiet. Bergsgård beskriver denne politikken i et lite avsnitt. Han forklarer hvordan J. Chamberlain og imperialistene ønsket å styrke riksenheten gjennom tre måter. Den første var gjennom politisk styrking, den andre var gjennom militær styrking og den siste var gjennom økonomisk styrking.

³⁶ A. Bergsgård 1962: side 85

³⁷ A. Bergsgård 1962: side 85

Som jeg så på i det forrige kapittelet er det flere årsaker til at kolonitiden i Afrika oppstod. Arne Bergsgård trekker frem fire årsaker (til hvorfor kolonitiden oppstod). Disse er i følge han: overbefolkning, storindustri, overproduksjon og overflod på kapital.³⁸

Gjennom utviklingen av nye legemidler gikk dødeligheten i Europa ned og man fikk en enorm befolkningsvekst som gjorde at man så seg nødt til å sende folk til koloniene man hadde. Dette førte igjen til at man måtte utvikle næringslivet i koloniene slik at det så ble kraftig og mangesidig at det kunne underholde de som hadde dratt til koloniene.³⁹ Dette ble gjort gjennom handelstraktater, vernetoll og noen ganger gjennom statsstøtte. Men industrien i hjemlandet trengte også en sikker tilgang til råvarer. Ettersom flere og flere europeiske land ble industriland oppstod det problemer med å skaffe seg råvarer. Alle land hadde nå behov for råvarer og kuttet dermed handelen med de andre landene gjennom å innføre høye tollmurer. Øynene ble derfor rettet mot koloniene og deres enorme råvareressurser. Den enorme kapitalen som folk hadde opparbeidet seg i hjemlandet kunne man ikke investere på en gunstig måte i hjemlandet. Men i koloniene som hadde enorme råvareressurser kunne man investere i blant annet gruvedrift, plantasjer og handelskompanier som kunne gi høy avkastning. På grunn av dette startet kappløpet om å sikre seg landområder på det afrikanske kontinentet. Som Bergsgård sier, stormaktene nøyde seg ikke lengre med å være nasjonalstater, de ville være verdensstater.⁴⁰

Bergsgård skriver om afrikanerne på en litt nedlatende måte. Han forteller for eksempel følgende om kongoleserne : «som plutselig skulle gi opp sitt frie og dovne liv i skogene for å bli flittige gummisamlere for de europeiske kapitalistene.»⁴¹

Bergsgård forteller ingenting om hvordan politikk man førte i koloniene. og lite om hvordan franskmennene opptrådte i kappløpet, han legger i hovedsak fokus på storbritannia. Boken er lite nyansert i sin fremstilling av kolonitiden, og unnlater å fortelle om de overgrepene som ble begått av europeerne. Boken kan fungere som en grei kilde til beretningene om kolonitiden ut fra hva som var viktig fra europeernes ståsted.

³⁸ A. Bergsgård 1962: side 99

³⁹ A. Bergsgård 1962: side 100

⁴⁰ A. Bergsgård 1962: side 100

⁴¹ A. Bergsgård 1962: side 102

3.2 Komparasjon av lærebøker

Det er viktig å se på en sammenligning mellom bøker fra samme periode for å se om det er noe som kjennetegner bøkene fra denne perioden eller om det er noe som er spesifikt for hver enkelt bok.

Tre av de fire bøkene starter med å ta for seg bakgrunnen for koloniseringen av Afrika. Bøkene påpeker i stor grad de samme årsakene til koloniseringen, men det finnes også nyanser mellom bøkene. Mens Skard og Midgaard anser den enorme befolkningsveksten i Europa som en av hovedgrunnene til at Europeerne inntok Afrika for så å kolonisere det, mener Stang og Lange at det var den proteksjonistiske politikken som ble ført i Europa som var avgjørende for koloniseringen. I motsetning til de to andre bøkene vektlegger Bergsgård fire årsaker (overbefolkning, storindustri, overproduksjon og overflod på kapital) til koloniseringen av Afrika. I boken til Gjermundsen nevnes det derimot ingen grunn til hvorfor koloniseringen av Afrika startet. Man kan dermed se at det ikke var noen klar konsensus blant forfatterne av skolebøkene om hvilke årsaker som var de avgjørende for koloniseringen.

Bøkene fortsetter videre med å ta for seg kappløpet om Afrika mellom de ulike kolonimaktene. Alle bøkene beskriver kappløpet om Afrika i enkle skildringer. Ingen går inn i detaljer vedrørende kappløpet, noe som i og for seg ikke er nødvendig når man skriver en lærebok. Det jeg anser som viktig å få frem om kolonitiden når man skriver en lærebok er hva årsakene til kolonitiden er, hvordan kolonimaktene opptrådte og behandlet koloniene, om deres tilstedeværelse var positiv eller negativ og til slutt ettervirkningene/konsekvensene av kolonitiden. Men dersom man skal få frem hvordan kolonimaktene opptrådte i Afrika, må man skrive en del om kappløpet. For det var her mange av grusomhetene mot det afrikanske folket fant sted.

Ingen av disse skolebøkene skriver i stor grad om selve kolonitiden og hva europeerne gjorde for Afrika. Derimot forteller de hvordan kappløpet førte til at det oppstod konflikter mellom de europeiske kolonimaktene som igjen resulterte i 1.verdenskrig. Gjennom dette gir forfatterne en slags konsekvens av kolonitiden, men de gir ingen bilde av ettervirkningene av kolonitiden på det afrikanske kontinentet. Med tanke på at kolonitiden ikke var avsluttet mange steder når disse bøkene ble skrevet er ikke det så rart. Måten forfatterne skriver på viser at raseskillet ennå sto sterkt i verden. I flere av

bøkene bruker forfatterne ord som neger eller kongoneger og omtaler det afrikanske folket i stor grad på en nedlatende måte.

Når man leser bøkene legger man fort merke til fokuset til forfatterne. Alle fire bøkene fokuserer i hovedsak på europeernes bragder i Afrika. Og det er i stor grad bare positive trekk ved europeernes tilstedeværelse som trekkes frem. Dersom man sammenligner dette med samtidens historieskrivning i academia, er denne svært lik. Også her var det europeerne og Europa som var vektlagt i historieskrivning om denne epoken på afrikansk jord. Som nevnt tidligere kom dette av at man i stor grad benyttet seg av reisedagbøker og andre beretninger fra europeere i Afrika som kilder til denne epoken. Skolebøkene skiller seg i så måte ikke ut i fra sin egen samtid.

Ser man på hvilke konsekvenser av kolonitiden de forskjellige bøkene trekker frem, er det verdt å merke seg at tre av fire bøker ikke trekker frem noen konsekvenser i det hele og store.

Det som er mest oppsiktsvekkende for meg er hvor lite forfatterne faktisk skriver om kolonitiden, og da spesielt Ole Gjermundsens Den nyeste tids historie. Forfatteren skriver særs lite om denne epoken. Etter å ha lest hans bok satt jeg igjen med inntrykk av at denne aktuelle epoken ikke var viktig nok til å bli tatt med i hans verk.

I det hele og store er ikke bøkene særskilt objektiv i sin fremstilling av kolonitiden, og dermed gir den et feil bilde til skoleelevene om hva som faktisk hendte under kolonitiden.

3.3 Leseplanen

Etter Lov om høgre allmennskoler av 1935 gjorde man historie og samfunnslære om til ett fag, og 1.juli 1940 kom det ut en foreløpig leseplan for det nye historiefaget. I leseplanen står det følgende om undervisning i historiefaget: «Fremstillingen må være mest mulig sammenhengende og levende, så den har forutsetning for umiddelbart å fengse elevenes interesse og gi dem forestillinger som kan bety noe for deres utvikling, for deres tanke og følelsesliv.»⁴² Ut fra dette kan man se at den klassiske funksjonen for historieundervisning om å utvikle holdninger og bidra til en form for dannelse, fortsatt fremstår som en sentral funksjon for faget.

Videre i denne leseplanen står det:

⁴² H. R. Folkenborg 1991: side 35

«fremstillingen må være konsentrert om de viktigste hovedpunkter og hovedlinjer og samtidig være mest mulig konkret. Det som blir tatt med av historiske enkeltheter, må komme med for å kaste lys over disse punkter og linjer. Enkelhetene må gå inn som et ledd i en helhet, en fortelling, en skildring eller en tankerekke.»⁴³

Bøkernes fremstilling av kolonitiden er i samsvar med disse retningslinjene i leseplanen. De går ikke inn i mange enkelthendelse i kolonitiden men forsøker å holde seg til det overordnede bilde, i den grad de tar for seg kolonitiden. For bøkene var i stor grad dominert av Norges historie. Dette må ses i sammenheng med myndighetenes retningslinjer i leseplanen. Leseplanen vektlegger Norgeshistorien, og sier følgende om norgeshistorien: «Her må det mer enn hittil er gjort legges vekt på en mest mulig sammenhengende fremstilling av den indre utviklingen i Norge i tiden før 1814, av de hendinger, krefter og tilstander som førte frem til og forklarer det som hendte i 1814.»⁴⁴

Ut fra leseplanen kan man se at myndighetenes tanker om hvor viktig det var for elevene å lære om kolonitiden, ikke var noe forskjellig fra samfunnet generelt sett.

Som nevnt ser man fort at fremstillingen av kolonitiden i disse skolebøkene stemmer overens med koloniskolens fremstilling. Dermed kan man ikke si at disse skolebøkene skiller seg ut fra gjeldene forskning på emnet.

⁴³ H. R. Folkenborg 1991: side 35

⁴⁴ H. R. Folkenborg 1991: side 36

Kapittel 4: Fremstillingen av kolonitiden i 1980-tallets lærebøker

4.1 Innledning

Skolebøkene jeg nå skal ta for meg er fra tiden rundt 1980. Det er tre bøker jeg har valgt å ta for meg. Foruten å se på hva bøkene sier om kolonitiden i Afrika vil jeg også se på hva slags retningslinjer som var satt i læreplanen fra perioden som bøkene stammer fra. Jeg forventer at skolebøkene stemmer overens med perioden innenfor akademisk historieskrivning som var omtalt som den radikale retningen. Man hadde i denne perioden et kritisk og radikalt syn på europeernes opptreden under kolonitiden. I dette kapitlet vil jeg se på hvorvidt dette synet gjør seg gjeldene i lærebøkene.

4.1.1: A. Sveen og S. Aastad: *Verden 2 - etter 1850*

Den første boken jeg tar for meg er gitt ut i 1983. Boken heter *Verden 2 - etter 1850*, og er skrevet av Asle Sveen og Svein Aastad. Den er en av fire enheter i Cappelen's historieserie for den videregående skolen som ble gitt ut i 1983. Totalt er boken på 378 sider og tar for seg verdenshistorie fra 1850 til 1980-årene. Forfatterne har forsøkt å få med mye utenomeuropeisk stoff og kvinnehistorie i boken. Boken er omfattende i en videregående målestokk, men dette er gjort bevist fra forfatterens side. Det er fire kapitler i denne boken som jeg skal se på.

Det første kapitlet som jeg skal ta for meg heter imperialismen 1870-1914. Det er et kort kapittel på bare 2 sider. Kapitlet starter med å forklare hva som menes med imperialistisk politikk og bakgrunner for fremveksten av imperialismen. Her trekkes det frem flere årsaker. Den første er den raske industrialiseringen i Europa. På grunn av den raske veksten i den europeiske industrien oppstod det en mangel på både råvarer og markeder til å selge varene sine på. Løsningen på dette problemet var å skaffe seg nye markeder gjennom interesseområder i Afrika.⁴⁵ Boken påpeker at det var den teknologiske og militære overlegenheten som muliggjorde overtakelsen av Afrika. Europeerne hadde godt utviklede våpen og kjøretøy som gjorde at de kunne nedkjempe eventuell motstand på en relativt enkel måte. Men man måtte kunne begynne koloniseringen sin. I boken fortelles det hvordan koloniseringen ble begrunnet ut i fra at

⁴⁵ Sveen & Aastad 1983: side 74

de hvite europeerne var kulturelt og rasemessig overlegen den afrikanske befolkningen, og at de derfor hadde rett til å ta over Afrika.⁴⁶

Det neste kapittelet heter Afrika, og starter med å ta for seg afrikansk historie fra tiden før kolonitiden. Hoveddelen av kapittelet tar imidlertid for seg kolonitiden på det afrikanske kontinentet. Den delen jeg skal ta for meg starter med å fortelle om Afrikas møte med Europa. Her uttaler forfatterne at europeerne på langt nær ble møtt på samme måte over hele Afrika. I avsnittet fortelles det hvordan starten var preget av samarbeid mellom afrikanere og europeere, men da kolonimaktene sendte soldater og våpen til Afrika, ble dette samarbeidet vendt om til motstand fra afrikanernes side. Noen lokale ledere valgte imidlertid å alliere seg med europeerne for å styrke sin stilling på bekostning av rivaliserende naboer.⁴⁷

Afrika var en stor råvareprodusent og, som tidligere nevnt, et øynet mål for nye markeder for de europeiske kolonimaktene. Disse faktorene hadde i følge forfatterne ikke gjort seg gjeldene da kappløpet om Afrika brøt ut. Dermed mener forfatterne av boken at behovet for nye råvarer ikke var avgjørende for at kappløpet om kolonier startet.

Boken tar for seg kolonitiden i flere ulike tematiske avsnitt. Det neste avsnittet tar for seg metodene for koloniseringen. Her påpeker forfatterne at europeerne kunne ta over kontrollen i Afrika takket være sine militære og teknologiske overlegenhet, men at det ikke alltid var nødvendig å benytte seg av denne militære overlegenheten. I noen tilfeller hvor afrikanerne demonstrerte mot europeerne, benyttet de europeiske kolonimaktene seg av såkalt kanondiplomati for å sikre seg makten.⁴⁸ Som nevnt møtte europeerne i noen tilfeller motstand fra afrikanerne, og dersom det ikke var mulig eller hjelp med skremselspropaganda gikk europeerne noen ganger mer drastisk til verks. Motstanden resulterte noen ganger i en regelrett massakre av de afrikanerne som utøvet denne motstand mot europeerne. Et slikt tilfelle av massakre kan ses i tyskernes fremferd i deres kolonier i Sørvest - Afrika.⁴⁹ På tre år (mellom 1904 og 1907) ble rundt 70 000 afrikanere drept av tyske imperialister i disse områdene. Tyskerne benyttet seg også av konsentrasjonsleirer og massehenrettelser for å ta over kontrollen over nye

⁴⁶ Sveen & Aastad 1983: side 76

⁴⁷ Sveen & Aastad 1983: side 80

⁴⁸ Sveen & Aastad 1983: side 84

⁴⁹ Sveen & Aastad 1983: side 84

områder. Forfatterne påpeker at europeerne møtte sterk motstand fra afrikanerne, en motstand som i noen tilfeller resulterte i at afrikanerne slo de overlegne europeerne, noe som var tilfellet i etiopiernes kamp mot italienerne.⁵⁰

Sveen og Aastad poengterer at det ikke bare var fysisk makt europeerne benyttet seg av i overtakelsen av det afrikanske kontinentet. Kolonimaktene benyttet seg ofte av svindel og narrespill for å overta landområder. Det skrives om hvordan Cecil Rhodes benyttet seg av de problemene som fantes i kommunikasjonen mellom kolonimaktene og stammelederen i det nåværende Zimbabwe. Han laget en kontrakt hvor ordlyden var utformet slik at stammelederen oppfattet at han skulle hjelpe å vise hvor engelskmennene kunne lete etter potensielle gullgruver i bytte mot forskjellige gaver. Ut i fra den engelske ordlyden kunne man tyde det slik at engelskmennene skulle overta alle rettigheter til de eksisterende gullgruvene som fantes i landet. Da dette ble kjent møtte det sterk motstand fra stammelederen, men på grunn av engelskmennenes overlegne styrke måtte stammelederen bøye seg for de engelske kravene.⁵¹ Dette er bare et av mange tilfeller av slike svindler i kampen for å sikre seg kontroll over nye områder i Afrika.

Videre tar boken for seg hvordan kolonipolitikk og styringsformer europeerne benyttet seg av. Selv om de fleste landene i Afrika var rene kolonier som var helt underordnet moderlandet fantes det ulike former for kolonier. I boken er det tre ulike former for kolonier som trekkes frem; konsesjonskolonier, nybyggerkolonier og handelskolonier.⁵² Det gis en kort og oversiktlig beskrivelse av hva som kjennetegner disse ulike kolonitypene. Selv om det var ulike former for kolonier påpeker forfatterne at alle var preget av at de gagnet europeerne, på bekostning av afrikanerne. I tillegg til disse tre formene for kolonier nevnes det at det ikke var alle afrikanske land som falt inn under disse kolonitypene. Noen land ble såkalte protektorater. Egypt er kanskje det mest kjente av protektoratene i Afrika.⁵³ Det var som kjent flere forskjellige kolonimakter til stede i Afrika under kolonitiden og disse benyttet seg av ulike former for styringssett, noe som boken påpeker. Storbritannia benyttet seg av indirekte styre. Noe som betydde at de valgte å styre koloniene ved å bygge på de ulike lokale styringsorganene som allerede fantes i koloniene. De lokale høvdingene som satt med makten fikk gjerne bli

⁵⁰ Sveen & Aastad 1983: side 85

⁵¹ Sveen & Aastad 1983: side 85

⁵² Sveen & Aastad 1983: side 86

⁵³ Sveen & Aastad 1983: side 86

sittende, men måtte forholde seg til visse kriterier og styringsregler som ble satt av moderlandet. Selv om engelskmennene ga makt til de lokale høvdingene ønsket de ikke å bryte ned skillet mellom engelskmenn og afrikanere. Det skulle ikke herske tvil om hvem som stod høyest i samfunnet.

I de franske koloniene benyttet man seg derimot av direkte styre. Dette betydde at franskmennene tok kontroll over koloniene og styrte dem selv uten hjelp fra afrikanere. Man forsøkte i de franske koloniene å assimilere afrikanerne. Det var derfor mulig for afrikanere å bevege seg opp den sosiale rangstigen. I realiteten kunne en afrikaner bli fransk, og dermed bli akseptert av franskmennene.⁵⁴ Denne forskjellen i sosial mobilitet mellom koloniene er en av forskjellene som boken påpeker.

De mange konfliktene som oppstod mellom kolonimaktene vies det også en del plass til i boken. Det er boerkrigen som boken forteller mest om, men også Fashoda-konflikten blir nevnt. Konfliktene mellom europeerne gikk hardest ut over afrikanerne, som led store menneskelige tap.

Boken tar også for seg hvordan kolonimaktene rettferdiggjorde imperialismen. De økonomiske grunnene ble ofte brukt i begrunnelsen for koloniseringen av Afrika. Dersom man kunne etablere seg på det afrikanske markedet ville dette føre til at kolonimaktene fikk tilgang til nye markeder, samtidig som afrikanerne ville bli sivilisert. For nettopp siviliseringen var et argument som europeerne benyttet seg av. Man mente det var de hvites plikt å sivilisere disse barbariske menneskene i Afrika. Europeerne benyttet seg av sosialdarwinistiske prinsipper for å vise at de var den sterkeste rasen og dermed kunne de ut fra naturvitenskapelige teorier legitimere sin tilstedeværelse i Afrika.⁵⁵ De europeiske misjonærene som var tilstede i Afrika må nok ta noe av ansvaret for de negative holdningene som rådet blant europeerne. Afrikanerne ble ofte beskrevet i negative ordelag av misjonærene. Dette er noen av de grunnene som boken trekker frem i sin fremstilling av hvordan europeerne legitimerte koloniseringen av Afrika.

Ettersom denne boken er skrevet en del år etter at de siste koloniene var avviklet, kan denne boken ta for seg virkninger av imperialismen. Forfatterne uttaler at epoken førte

⁵⁴ Sveen & Aastad 1983: side 87

⁵⁵ Sveen & Aastad 1983: side 90

med seg store menneskelige, økonomiske og kulturelle ødeleggelser for det afrikanske kontinentet. På samme tid fikk man også ta del i den teknologiske utviklingen som hadde Vesten hadde gjennomgått. Gjennom imperialismen ble i så måte Afrika trukket inn i verdenssamfunnet på både godt og vondt. I stor grad måtte Afrika spille rollen som den utnyttete parten.⁵⁶

Det siste boken tar for seg er hva imperialismen betydde for industristatene. Epoken resulterte i at industristatene tjente store summer på bekostning av Afrika. Og som et resultat av Afrikas stadig mer underlegne posisjon i verdensøkonomien førte dette til at de økonomiske forskjellene mellom industristatene og Afrika ble stadig større.

4.1.2: H. Notaker: Verdenshistorie 2 - fra 1850 til i dag

Den andre boken jeg tar for meg heter *Verdenshistorie 2 - fra 1850 til i dag*. Den er skrevet av Henry Notaker og er blitt brukt i historieundervisning på tredjeåret i den videregående skolen. Boken er på 288 sider, og tar for seg mange viktige historiske temaer. Forfatteren forsøker å gi en sammenhengende fremstilling av historien, og opplyser derfor at han må utelate ut en del detaljer og kanskje kjente personer. Boken deles inn i tre ulike deler. Den første delen går fra 1850 til 1914 og heter industrisamfunn og imperialism. Del to går fra 1914 til 1945 og heter kriger og kriser. Den siste delen heter etterkrigstiden og spenner seg fra 1945 til 1985.

I boken er det fire kapitler jeg skal ta for meg. De to første kapitlene kommer fra del 1 og de to neste finnes i del 3. Kapitlene fra del 1 heter; Imperialisme, og Afrika mens kapitlene fra del 3 heter Avkolonisering og nykolonialisme, og Afrika.

Det første av de to kapitlene starter med å ta for seg grunner til imperialismen . Her starter forfatteren med å fortelle at de viktigste drivkreftene bak imperialismen var økonomiske. Det var i årene etter 1870 at imperialismen gjorde seg gjeldene for alvor.⁵⁷ Notaker forteller at man så på koloniene som nye markeder for å eksportere varer til. I tillegg fungerte koloniene også som leverandører av råvarer. Videre forteller forfatteren om legitimeringen av imperialismen for å spre vestlig sivilisering til det afrikanske kontinentet. Også Notaker poengterer hvordan kolonimaktene begrunnet imperialismen ved at imperialismen hjalp til med å spre den vestlige sivilisasjonen til underutviklede områder og underleggende raser.⁵⁸ Storbritannia mente at det var deres oppgav «å

⁵⁶ Sveen & Aastad 1983: side 93

⁵⁷ H. Notaker 1984: side 57

⁵⁸ H. Notaker 1984: side 58

bringe lys og sivilisasjon til verdens mørkeste områder», mens franskmennene talte om nasjonens siviliseringsoppgave *mission civilisatrice*.⁵⁹

Neste underoverskrift i kapitlet er imperialismen som stormaktspolitikk. I dette avsnittet påpekes det hvordan nasjonalistiske og storpolitiske hensyn påvirket imperialismen. Gjennom erobringer av nye landområder kunne de ulike landene øke sin prestisje både innad i hjemlandet og utad overfor resten av verden. For å oppnå størst mulig prestisje overfor de andre vestlige stormaktene så man seg nødt til å legge krav på landområder før motparten gjorde det. Dette resulterte i kappløpet som vi kjenner til. Dermed ble kappløpet en brikke i stormaktspolitikken til de vestlige landene.

Den neste underoverskriften som boken har i dette kapitlet heter imperialismens virkninger. Dette avsnittet starter med å fortelle at imperialismen satte dype spor på mange måter både politisk, økonomisk og kulturelt.⁶⁰ Boken poengterer at det var forskjeller mellom måtene kolonimaktene styrte på og gir en kort skildring av forskjellen mellom direkte og indirekte styre. En av virkningene av kolonitiden som boken nevner er at gjennom kolonistyre fikk den afrikanske befolkningen kjennskap til det politiske systemet som Vest-Europa hadde.⁶¹ Kjennskapet til alminnelig stemmerett, parlamentarisk styre, og ytringsfrihet var med på å danne den gryende nasjonalfølelsen og ønsket om selvstendighet som vokste frem hos den afrikanske befolkningen.

Når det gjelder økonomiske konsekvenser av kolonitiden sier boken at imperialismen bidro til utvikling av gruvedrift, utbygging av infrastruktur og effektivisering av jordbruket. Men alt dette var gjort for å gagne kolonimaktene, og dermed var dette noe som det afrikanske folket ikke fikk nytte godt av.

Det kapitlet jeg nå har gått gjennom tok for seg imperialismen som helhet, mens det neste kapitlet tar for seg Afrika, og da i hovedsak Afrika under imperialismen. I starten av kapitlet fortelles det kort om hvilke ulike årsaker som utløste kappløpet om Afrika. Her trekkes det frem at det var økonomiske (tilgang til råvarer, nye markeder, etc.), og stormakts politiske grunner som lå bak koloniseringen av Afrika. Boken

⁵⁹ H. Notaker 1984: side 59

⁶⁰ H. Notaker 1984: side 60

⁶¹ H. Notaker 1984: side 60

forteller at europeerne møtte mye motstand fra afrikanerne og koloniseringen måtte derfor skje med makt. Europeernes våpen var såpass overlegne at koloniseringen av kontinentet gikk relativt raskt. Men selv om kolonimaktene overtok makten, stoppet ikke motstanden og misnøyen mot europeerne der. Konflikter mellom de innfødte og europeerne vanskeliggjorde handel og transport av varer og produksjon.⁶² Dette resulterte i at kolonimaktene måtte sende flere styrker til koloniene og styre koloniene på en hardere måte. Når det gjelder det førkoloniale Afrika poengterer boken at afrikanerne ikke bare levde i små stammer, som jegere, fiskere og samlere. Det hadde eksistert store kongedømmer, bystater og stammeforbund med fungerende administrasjoner. Afrika hadde vært et kontinent som i likhet med Europa var preget av forandringer, men at de største forandringene på kontinentet skjedde i møtet med kolonimaktene.⁶³

Boken forteller om hvordan de gamle styresettene ble byttet ut med nye. Det som kjennetegnet de nye var at det afrikanske folket hadde liten innflytelse på styringen av deres eget kontinent. Det var europeerne som var ansvarlige for administrasjon, utdanning, bankvesen og militærvesen i koloniene. Noen høvdinger fikk derimot beholde en viss råderett over lokale områder i de britiske koloniene, mens i de franske fikk enkelte høyutdannede afrikanere ta del i koloniadministrasjonen. Majoriteten av det afrikanske folket ble derimot holdt utenfor.⁶⁴ Notaker skriver at med kolonimaktens inntog ble den afrikanske økonomien omdannet. Tidligere hadde afrikanerne drevet et jordbruk rettet mot selvforsyning innen de ulike stammenes fellesskap. Det hadde også eksistert ulike former for handel, både mellom ulike stammer, men også med europeerne. Nå skulle dette endres til at koloniøkonomien i sin helhet skulle innrettes på å tjene hjemlandet til koloniherrerne. På denne måten ble den afrikanske økonomien en underkategori i den europeiske økonomien. Videre fortelles det at det på flere steder i Afrika var startet en moderniseringsprosess i tiden før koloniseringen. Men når europeerne inntok kontinentet satte de en stopper for denne utviklingen ved at mange afrikanere ble tvunget til å arbeide på plantasjoner for kolonimaktene.⁶⁵ Boken gir et inntrykk av kolonitiden som en periode preget av grove overgrep mot afrikanerne. I dette kapittelet gis det også en skildring om hvordan kvinnenens liv var under kolonitiden. Tidligere hadde kvinnene hatt en viktig rolle i det afrikanske jordbruket. Da

⁶² H. Notaker 1984: side 74

⁶³ H. Notaker 1984: side 74

⁶⁴ H. Notaker 1984: side 74

⁶⁵ H. Notaker 1984: side 75

kolonimaktene inntok kontinentet og mennene måtte jobbe med eksportjordbruket, var det kvinnene som måtte ta seg av selvforsyningsjordbruket. Dette måtte de gjøre ved hjelp av primitive redskaper og metoder. I eksportjordbruket fikk man derimot tilgang til moderne maskiner og dyrkningsmetoder.⁶⁶ Dette sier noe om hvordan europeerne anså det som viktigere at de fikk sin profitt enn at afrikanerne fikk mat til seg selv.

Lengre ut i boken tar forfatteren for seg perioden med avkolonisering og tiden etter avkoloniseringen. Kapittelet heter avkolonisering og nykolonialisme. I kapittelet starter Notaker med å fortelle at en del land i Afrika hadde fått tilbake sin selvstendighet rundt 1950-tallet. Dette var både et resultat av motstandskampen mot kolonistyret og det faktum at makten til de gamle kolonimaktene var blitt svekket etter andre verdenskrig. USA som nå var den ledende vestlige makten støttet frigjøringen av Afrika. Dette fordi USA ville få tilgang til å drive handel med de mange afrikanske landene dersom de ble fri. Selv om USA støttet frigjøringen avstod de fra å stemme under FN-erklæringen om kolonialisme i 1960.⁶⁷

Boken påpeker også hvordan Afrika havnet inn i det som kalles nykolonialisme. Med det mentes at de Afrikanske landene var blitt uavhengige på papiret, men i realiteten var de på visse områder ennå styrt av de europeiske landene. Mange av plantasjene og gruvene var ennå i europeisk besittelse og for å sikre sine økonomiske interesser gjorde man sitt for å påvirke den politiske utviklingen i Afrika. Boken forteller at de tidligere kolonimaktens handlinger resulterte i at de afrikanske landene ble nødt til å selge billige råvarestoffer til de vestlige landene, for så å importere dyre industriprodukter tilbake igjen. En slik handel har ført til at det har oppstått et kapitalunderskudd som har hindret de afrikanske landene å bygge ut sin egen industri. På den måten er Afrika avhengig av vesten for å klare å få tilgang til den teknologiske utviklingen. Underutviklingen har også gjort seg gjeldene på det menneskelige planet. Her kommer det til syne gjennom analfabetisme, epidemiske sykdommer og underernæring.⁶⁸ Det siste kapittelet som boken tar for seg om temaet heter også Afrika. Her fortelles det kort om hvordan Afrika klarte å løsrive seg fra kolonimaktens kontroll og hvordan tiden etter dette har vært. Boken forteller at de fleste problemene på det afrikanske

⁶⁶ H. Notaker 1984: side 76

⁶⁷ H. Notaker 1984: side 238

⁶⁸ H. Notaker 1984: side 239

kontinentet er et resultat av kolonitiden. Konflikter mellom stammer er ofte et resultat av europeernes oppdeling av landet under Berlin-konferansen i 1884.

4.1.3: B. Bjørnsen: Norges- og verdenshistorie etter 1850

Den tredje og siste boken fra denne perioden er fra 1985 og er skrevet av Bjørn Bjørnsen. Boken er på 425 sider, men kolonitiden i Afrika får relativt liten spalteplass hos forfatteren.

Når det gjelder kolonitiden starter boken med å trekke frem motiver og årsaker for koloniseringen. Her trekkes det frem den raskt voksende industrien i Vesten som en av de viktigste årsakene. Gjennom å utvinne råvarer fra det afrikanske kontinentet kunne de kapitalistiske europeerne tjene seg raske og lett-tjente penger.⁶⁹

Eventyrlysten til mange europeere blir også trukket frem som en av årsakene til koloniseringen. Gjennom beskrivelser av Afrika fra oppdagelsesreisende, og beretninger om hvite mennesker som tjente raske penger på det fremmede kontinentet, økte interessen for Afrika. Dermed satte stadig flere kursen mot det nye kontinentet. Boken forteller at europeerne som først inntok kontinentet fikk et inntrykk av afrikanerne som barbariske og usiviliserte. Flere europeere så det derfor som sin plikt å sivilisere afrikanerne. I skolebøkene fra starten av kolonitiden ble de innfødte i Afrika beskrevet som narraktige, barnslige og barbariske hedninger.⁷⁰ Også her påpekes det hvordan europeerne legitimerte sine handlinger utfra sosialdarwinistiske prinsipper som var utledet av forskere. Ut fra disse prinsippene kunne man legitimere sine handlinger uten å få dårlig samvittighet.⁷¹

Boken forteller videre om hvordan epoken var preget av en evig maktkamp om prestisje mellom de europeiske landene. Kampen om prestisje fikk sitt utspill på det afrikanske kontinentet gjennom kappløpet om Afrika. I kampen om å sikre seg kontroll over landområder begikk europeerne grove overgrep mot det afrikanske folket. I kappløpet og prosessen med å tilegne seg nye områder ble det dannet nye grenser som skulle få blodige konsekvenser rundt hundre år senere da de afrikanske landene ble selvstendige igjen.⁷² I tillegg trekker boken frem flere konflikter som oppstod mellom europeerne og de menneskene som befant seg i Afrika fra før av. Det er spesielt konflikten mellom boerne og engelskmennene som boken tar for seg. Men boken forteller relativt lite om

⁶⁹ B. Bjørnsen 1985: side 60

⁷⁰ B. Bjørnsen 1985: side 61

⁷¹ B. Bjørnsen 1985: side 61

⁷² B. Bjørnsen 1985: side 62

hvordan den økte spenningen mellom de ulike europeiske maktene skulle komme til å bli en av de utløsende faktorene for den første verdenskrigen. Videre tar boken for seg prisen av kolonitiden. I dette avsnittet poengteres det at oppdelingen av Afrika var både blodig og kostbar for afrikanerne. Man har ikke tall på hvor mange afrikanere som ble drept under koloniseringen, men det var et betydelig antall.

Bjørnsen poengterer at kolonitiden møtte kritikk fra innbyggerne i moderlandet. På slutten av 1800-tallet da kolonitiden i Afrika brøt ut, var folk kritiske til koloniseringen. En kolonisering av Afrika ville kreve en dyr flåte og hær, og folket var i tvil om det var lønnsomt å kolonisere nok et kontinent. Men etterhvert som beretninger om hvordan stormaktene delte opp kontinentet seg i mellom nådde hjem til hjemlandet, stilnet kritikken fra folket. Det ble nesten sett på som unasjonalt og ikke støtte landet sitt i kappløpet om kolonier.⁷³ Det var imidlertid ikke alle som tok del i denne begeistringen for koloniseringen. Sosialistene rettet en skarp kritikk mot hvordan afrikanere ble behandlet av kolonimaktene, men disse hadde foreløpig liten innflytelse blant befolkningen. Den engelske statsministeren Gladstone viste også liten entusiasme overfor koloniseringen av Afrika. Han mente at staten skulle la seg lede av de moralske bud som menneskene lot seg lede av i sitt private liv.⁷⁴ Hans motstand mot Storbritannias imperialistiske handlinger førte til at han måtte gå av som statsminister.

Det siste boken til Bjørnsen tar for seg er hvilke følger kolonitiden fikk for Afrika. Forfatteren starter med å sitere et utsagn fra Frantz Fanon om at imperialismen var med på å skape et generasjonsdypt hat mot hvite mennesker som aldri kan slettes ut.⁷⁵ Imperialismen var med på å danne en skjevhet i økonomien mellom de europeiske og de afrikanske landene. Ved å ta seg til rette sørget de hvite imperialistene for at de fikk den beste jorden og fikk benyttet seg av de rike naturressursene som fantes, uten å gi noe tilbake til afrikanerne. Dette resulterte i at de utnyttede landene ble svært fattige. Denne fattigdommen skulle det vise seg å være vanskelig å komme ut av.

En del kolonier fikk lokale ledere, og etterhvert satte disse spørsmål ved hvorfor de forble fattige selv om de hadde en enorm eksport av råvarer. Det var kolonimaktene som la beslag på nesten alle inntekter fra eksporten og sendte dette overskuddet til hjemlandet. Dersom de innfødte lederne i koloniene valgte å ikke betale inntektene fra

⁷³ B. Bjørnsen 1985: side 66

⁷⁴ B. Bjørnsen 1985: side 66

⁷⁵ B. Bjørnsen 1985: side 69

eksporten til kolonimaktene resulterte dette i at europeerne sendte kanonskip for å true til seg inntektene.⁷⁶

Boken tar ikke for seg noe særlig mer om kolonitiden i Afrika, men tar for seg en del andre land og hvordan imperialismen gjorde seg gjeldene der.

4.2: Komparasjon av lærebøker fra 1980-tallet.

De tre bøkene som jeg har tatt for meg nå har på hver sin måte gitt sin fremstilling av hvordan kolonitiden utspilte seg. Sveen og Aastad starter med å forklare hva som menes med imperialistisk politikk. Notaker på sin side går rett på hvilke drivkrefter som lå bak imperialismen til kolonimaktene. Bjørnsen starter med å forklare motiver og årsaker til hvorfor kolonimaktene startet koloniseringen. Alle tre bøkene trekker i så måte frem bakgrunnsstoff for hvorfor de europeiske maktene valgte å starte med koloniseringen i utgangspunktet. Når det gjelder årsaker til koloniseringen peker bøkene i rimelig stor grad på de samme faktorene. Både Bjørnsen og Notaker trekker frem de økonomiske faktorene som avgjørende for koloniseringen, mens Sveen og Aastad også mener at den raske befolkningsveksten i Europa var avgjørende for at man valgte å kolonisere. Dette viser at forfatterne er samstemte når det gjelder begrunnelsen på hvorfor europeerne startet med imperialismen i utgangspunktet.

Skildringen av kappløpet om Afrika blir i disse skoleverkene beskrevet på en mer grunnleggende måte enn i de tidligere bøkene. I alle tre bøkene poengteres det hvorfor de europeiske kolonimaktene forsøkte å erobre koloniene på den måten de gjorde. Man har altså trukket frem de strategiske grunnene for koloniseringen.

I tillegg til dette er skildringene av kappløpet i 80-talls læreverkene preget av at forfatterne påpeker hvordan europeerne begikk grove overgrep mot afrikanerne og forsøkte å slakte ned en hver form for motstand fra det afrikanske folket mot koloniseringen. I motsetning til de andre to bøkene påpeker boken til Sveen og Aastad hvordan europeerne også benyttet seg av svindel og narrespill for å skaffe seg kontroll over nye koloniområder.

Dersom man sammenligner denne fremstillingen med hvordan forfatterne av 50 og 60-tallets lærebøker fremstilte kappløpet ser man klart at man nå har fått et brudd i hvordan lærebøkene fremstiller kolonimaktens opptreden. Ingen av 50- og 60-tallets skolebøker

⁷⁶ B. Bjørnsen 1985: side 70

påpekte de grusomme handlingene til europeerne i nevneverdig grad, mens det i disse bøkene nå er noe av hovedfokuset. Dette fokuset må ses i samsvar med hvordan tanker samfunnet generelt sett hadde om Afrika. I tiden etter at de afrikanske landene hadde fått tilbake sin selvstendighet rådet det en optimisme når det gjaldt Afrikas utvikling. Men da denne utviklingen uteble gikk fokuset over til å se på hva som var gått galt med kontinentet. Funnet man fant gjorde at man la skylden på de europeiske kolonimaktene for situasjonen som Afrika var endt opp i. I boken til Henry Notaker kan man lese at Afrika var et kontinent preget av utvikling i tiden før kolonimaktens inntog, men da kolonimaktene kom, stoppet denne utviklingen opp. Også boken til Sveen og Aastad nevner at kontinentet var preget av utvikling på flere områder, men at denne stoppet brått opp når kolonimaktene kom. I den siste boken nevnes det derimot ingenting om denne utviklingen. I akademias historieskrivning derimot, var dette et funn som var kjent og som det nå var skapt et poeng ut av.

I samfunnet rådet det en holdning som var preget av at man forsøkte å bøte på sine feil gjennom å gi bistand og nødhjelp til de afrikanske landene. Man ønsket å bøte på sine feil og rette opp det gale man hadde gjort mot Afrika. Dette er tanker som gjenspeiler seg i bøkene. Alle tre bøkene skriver om hvor voldelig kolonimaktene hadde opptrådt mot afrikanerne, og på den måten var de i samsvar med samfunnets tanker generelt og den rådende radikale retningen innenfor kolonihistorieskrivning.

To av de tre bøkene gjør et poeng ut av hvilke styresett europeerne benyttet seg av. Her trekkes det frem at den afrikanske befolkningen ble behandlet ulikt avhengig av hvilken kolonimakt som styrte. I boken til Sveen og Aastad blir det påpekt at det eksisterte sosialmobilitet for afrikanerne i de franske koloniene men ikke i de engelske. Dette nevnes ikke i de to andre bøkene.

Når man taler om kolonistyret burde man nevne noe om hva de forskjellige koloniene gjorde for sine kolonier, men dette nevnes ikke i noen av bøkene. Dette kan nok skyldes de rådende tankene innenfor kolonihistorieskrivningen som rådet på tiden.

Ser man derimot på på de tidligere bøkene kan man se at man i de forsøkte å trekke frem det som var positivt for europeerne.

Bøkene gir et mer realistisk bilde av hvordan kolonitiden var i forhold til de tidligere gjennomgåtte bøkene, men noe helt objektivt bilde gir de ikke. De ser i stor grad bare på

de de negative konsekvensene for Afrikas del og ikke hvilke negative følger epoken fikk for de europeiske styringsmaktene. Bøkene gir heller ikke noe bilde av de positive følgene kolonitiden fikk for Afrika. Selv om perioden i stor grad var negativ for det afrikanske folket førte den også noe positivt med seg.

4.3: Læreplanen

Læreplanen for denne epoken er fra 1976.⁷⁷ I denne perioden var fagene historie, geografi og samfunnslære ett fag. I den nye læreplanen var det lagt mer arbeid i å styrke samfunnsfaget, og dermed hadde historie som fag mistet noe av sin betydning.⁷⁸ På samme tid hadde hvert enkelt fag fortsatt sitt eget kapittel under læreplan for samfunnsfag. I denne læreplanen ble det lagt vekt på at dette var en rammeplan, noe som betød at den enkelte lærer hadde stor grad av frihet når det gjaldt valg av arbeidsstoff og til dels ganske stor frihet når det gjaldt hva elevene skulle tilegne seg av kunnskaper. Læreplanen satte noen mål over hva elevene skulle lære seg i løpet av undervisningen. Målene var utformet slik at de skulle omfatte alle tre fagene som samfunnsfag innbefattet. I følge læreplanen skulle elevene tilegne seg følgende kunnskaper: «tilegne seg kunnskap om menneskenes liv i forskjellige historiske perioder og deler av verden og få forståelse av hvordan vår egen tids samfunnsformer og kultur er blitt til (...)».⁷⁹

Dette målet kunne man oppnå gjennom å skaffe seg kjennskap til kolonitiden. Gjennom å nå målet fikk man både kjennskap til hvordan afrikanerne hadde det under epoken og hvordan samfunnsformene i Afrika var.

I tillegg til dette sier læreplanen at elevene skal; «få en analytisk og ansvarsbevisst holdning til samfunnsspørsmål, en positiv holdning til likestilling og likeverd, respekt for vår egen kultur og andre kulturer og andre kulturer og samfunn i fortid og samtid, samfølelse med mennesker som lever under andre livsforhold, og toleranse overfor annerledes tenkende».⁸⁰

⁷⁷ http://www.nb.no:80/utlevering/contentview.jsf?&urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2010051906049#&struct=DIV406

⁷⁸ H. R. Folkenborg 1999: side 53

⁷⁹ http://www.nb.no:80/utlevering/contentview.jsf?&urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2010051906049#&struct=DIV406

⁸⁰ http://www.nb.no:80/utlevering/contentview.jsf?&urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2010051906049#&struct=DIV406

Kolonitiden havnet inn i læreplanenes del for nyere historie. Om undervisning i nyere historie uttalte læreplanen følgende:

«verdenshistorie kan ikke lengre skrives som Europas historie. Epokene bør settes sammen slik at ikke-europeiske kulturer kommer med. (...) Når en skildrer europeernes møte med ikke-europeiske folk, f.eks. under de store oppdagelser, imperialismen og nasjonale reisninger mot kolonimakten, må elevene få en følelse av hvordan begivenheten fortonte seg fra de ikke-europeiske folks synspunkt».⁸¹

Ser man på denne læreplanens «avspeilende» funksjon ser man at myndighetene og samfunnet så det som viktig at man fikk et bilde av kolonitiden som var basert på hvordan afrikanerne opplevde den. Man hadde innsett at de europeiske kolonimaktens handlinger mot det afrikanske folket var svært grove og dette ønsket man å sette fokus på.

Bøkene fra denne perioden samstemmer med akademias forskning på emnet. Som nevnt var synet her preget av et kritisk og radikalt syn på kolonitiden. Man så på problemene som rådet i Afrika som et resultat av europeernes handlinger i kolonitiden. Og man trakk i stor grad frem de negative handlingene til europeerne. Denne fremstillingen gjør seg også gjeldene i disse skolebøkene.

⁸¹ http://www.nb.no/utlevering/contentview.jsf?urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2010051906049#&struct=DIV412

Kapittel 5: Fremstillingen av kolonitiden i 2000-tallets lærebøker

5.1 Innledning

I dette kapittelet skal jeg ta for meg to lærebøker fra 2000-tallet. Ved å gjøre dette vil jeg få innblikk i hvilken fremstilling som dagens skoleelever blir presentert. I tillegg til disse to bøkene vil jeg se på den nye læreplanen som ble lansert i 2006 (k-06) for å se hvilke retningslinjer myndighetene setter i forhold til undervisning i emnet og hvilke kunnskaper elevene skal tilegne seg. I sammenligningen vil jeg se på hvordan bøkene har fremstilt perioden i forhold til hverandre og til de tidligere epokene.

5.1.1: Libæk mfl.: *Historie 2 - verden og Norge etter 1850*

Den første boken jeg skal ta for meg heter *Historie 2 - Verden og Norge etter 1850* og er skrevet av fire forskjellige forfattere (Libæk, Stenersen, Sveen og Aastad). To av medforfatterne i denne boken står bak en av bøkene som jeg omtalte tidligere i oppgaven. Boken ble for første gang utgitt i 2002, og jeg skal ta for meg 5. utgave som kom ut i 2005. Boken tar for seg verdens- og norgeshistorien på en integrert måte over 495 sider. Dette gjøres bevisst for at leserne skal få en bedre forståelse av Norges plass i verdenssamfunnet. Det er to kapitler av boken som jeg skal se nærmere på. Det første heter imperialismen og dekker tidsrommet frem til første verdenskrig. Det andre kapittelet heter Afrika og tar for seg tiden fra avkoloniseringen startet. Kapittelet vil jeg se på for å se om hvorvidt forfatterne nevner noen virkninger av kolonitiden.

I det første kapittelet starter forfatterne med å forklare hvorfor man valgte imperialismen, hvordan man legitimerte den og hvordan den lot seg gjennomføre. Her pekes det på hvordan de ideologiske forutsetningene for imperialismen ble lagt til rette gjennom nasjonalistiske og sosialdarwinistiske tankeganger. Europeerne så på seg selv som bedre enn afrikanerne og hadde dermed rett til å innta kontinentet. De europeiske nasjonene hadde et stort behov for å skaffe seg mer «ære». Trangen til å øke den nasjonale storheten til de europeiske maktene kunne i følge boken lede til en ekspansiv utenrikspolitikk. For de nye statene Italia og Tyskland ble det viktig å vise seg frem. Ved å forsøke å skaffe seg kolonier andre steder i verden tok man bort fokuset fra indre problemer i hjemlandet.⁸²

⁸² Libæk mfl. 2005: side 89

Videre påpekes det hvordan den teknologiske utviklingen som Europa hadde gjennomgått i den senere tid var med på å legge til rette for de teknologiske forutsetningene for koloniseringen. Uten de moderne transportmidlene som jernbane, dampskip og uten kanonbåter og moderne våpen hadde det vært vanskelig å kolonisere et helt kontinent på den tiden som europeerne brukte på å ta kontroll over Afrika.⁸³ De medisinske fremskrittene man hadde opplevd er også en faktor som boken påpeker. Det var på grunn av utviklingen av ny medisin at europeerne i større grad hadde mulighet til å overleve de mange fremmede sykdommene som de hadde stiftet bekjentskap med i Afrika. Kinin trekkes frem som en av de viktigste medisinske fremskrittene.

Før 1870 var de europeiske kolonimaktene først og fremst ute etter å sikre seg kontroll over handelen i sine interesseområder i Afrika. For å klare dette ble det etablert flere handelsstasjoner langs kysten av Afrika.⁸⁴ Etterhvert som den økonomiske situasjonen i Europa utviklet seg ble det viktigere med full politisk og militær kontroll over disse områdene. På denne måten kunne man stenge de andre europeiske landene ute slik at de dermed ikke kunne drive handel med denne regionen. På samme tid kunne man også utnytte de enorme naturressursene som fantes helt for seg selv.⁸⁵ Det er disse årsakene som boken trekker frem som hovedgrunnene til at kappløpet om Afrika startet. Når det gjelder selve kappløpet påpeker forfatterne at både kolonimaktens fremtreden for å sikre seg kontroll over nye landområder og afrikanernes mottakelse av europeerne varierte fra sted til sted. I starten ble europeerne mottatt med åpne armer de fleste steder, men så snart soldater med våpen dukket opp, endret holdningene seg og afrikanerne ble mer fiendtlige overfor europeerne.

Boken forteller videre at det ikke bare var mellom imperialistene og afrikanerne det oppstod konflikter. De ulike kolonimaktene hadde motstridende ønsker i kampen om kolonier. Mens Storbritannia ønsket å danne et kolonibelte fra nord til sør, ønsket Frankrike å danne et belte som gikk fra øst til vest. Disse motstridende ønskene førte til at spenningen mellom imperialiststatene ble så anspent at det var en reell fare for krig mellom dem.⁸⁶ For å hindre dette satte man i 1884-85 seg ned for å forhandle om spillereglene for hvordan koloniseringen av Afrika skulle være. Denne forhandlingen er kjent som Berlin konferansen. Boken trekker frem at det ikke var en eneste afrikaner

⁸³ Libæk mfl. 2005: side 87

⁸⁴ Libæk mfl. 2005: side 90

⁸⁵ Libæk mfl. 2005: side 90

⁸⁶ Libæk mfl. 2005: side 90

tilstede på konferansen, og dermed ikke noen stemmer som kunne protestere mot hvordan deres kontinent skulle deles opp.⁸⁷ Videre fortelles det at oppdelingen skjedde med suveren forakt for etniske og geografiske forhold. Dermed ble mange lokale stammer splittet eller kom i konflikt med andre stammer.

Det var ikke alltid at europeerne trengte å benytte seg av militærmakt for å ta kontroll over områder. Noen gang fikk de hjelp av lokale høvdinger som var ute etter å sikre sin strategiske maktposisjon på bekostning av andre høvdinger. Boken poengterer at på tross av imperialistenes overlegene våpenmakt møtte de ved flere tilfeller hard motstand fra afrikanerne. Denne motstanden var enkelte steder så hard at europeerne slet med å slå afrikanerne. Men i de fleste tilfellene ble motstanden slått ned over tid, og ved mange steder fikk man voldsomme blodbad som i enkelte tilfeller nærmet seg folkemord.⁸⁸

Det neste avsnittet boken tar for seg er kolonipolitikk og styringsformer. Her starter forfatterne med å fortelle forskjellen på rene kolonier og protektorater. I følge boken ble protektorater indirekte styrt ved at kolonimaktene påtvang en eller annen form for beskyttelse for at deres økonomiske og strategiske interesser i landet skulle være sikret.⁸⁹

I følge boken var det i hovedsak tre ulike typer for kolonisering man benyttet seg av. Dette var: konsesjonskolonier, nybyggerkolonier og handelskolonier.⁹⁰ Cecil Rhodes trekkes frem som en av de viktigste forkjemperne for britisk dominans i Afrika. Ved hjelp av konsesjoner gitt av dronning Viktoria og sin egen leiehær inntok Rhodes og hans selskap nye landområder for å lete etter mineraler. Ved hjelp av leiehæren slo Rhodes ned all motstand han møtte på. Da denne formen for konsesjonskolonisme viste seg å være for kostbar så man seg nødt til å slå inn på en annen metode for kolonisering. Valget falt på såkalt nybyggerkolonisme. Man la beslag på jorden til det afrikanske folket og gitt til hvite nybyggere, dette var resultatet i det tidligere Rhodesia.⁹¹ Handelskolonisering gikk ut på at det afrikanske folket ble tvunget til å produsere gitte varer for europeerne.

⁸⁷ Libæk mfl. 2005: side 90

⁸⁸ Libæk mfl. 2005: side 92

⁸⁹ Libæk mfl. 2005: side 92

⁹⁰ Libæk mfl. 2005: side 92

⁹¹ Libæk mfl. 2005: side 93

Boken påpeker også at de to store kolonimaktene Frankrike og Storbritannia hadde hver sin måte å styre koloniene på. Frankrike gjennom direkte styre, og britene gjennom indirekte styre.⁹²

Boken tar også for seg frigjøringen fra kolonimaktens kontroll.

I de europeiske landene hadde befolkningen fått kjennskap til fascismens undertrykkelse, og forstod derfor ønsket om frihet fra afrikanerne. I tillegg var de kolonimaktens maktposisjon kraftig svekket etter krigen. I 1945 var det bare fire stater i Afrika som var formelt uavhengig av europeerne. I løpet av årene etter andre verdenskrig vokste det frem flere frigjøringsbevegelser over store deler av Afrika som var inspirert av europeisk nasjonalisme og demokratiske tradisjoner.⁹³ Deler av den afrikanske eliten hadde i løpet av kolonitiden fått sin utdanning i Europa, og det var her denne inspirasjonen stammet fra. Men det var ikke like lett å oppnå sin frihet over alt. Mens britene valgte å frigjøre sine kolonier på en smertefri måte, ville ikke franskmennene frigi sine kolonier like lett. Dette var et resultat av ønsket om igjen å fremstå som en stormakt. Franskmennene valgte derfor å satse sterkt på utviklingshjelp i koloniene.⁹⁴ Boken påpeker at 1960 var det store frigjøringsåret for mange afrikanske land. Dette året ble hele 16 afrikanske land medlem av FN. Da frigjøringen av de afrikanske landene var gjennomført, påpeker forfatterne at mange land endte opp i kriger som skapte indre konflikter og uro. Disse konfliktene preger mange av de afrikanske landene i dag.

Boken tar også kort for seg hva virkningen av kolonitiden er. Gjennom koloniseringen ble de tidligere fremmede og ukjente områdene innlemmet i verdensmarkedet. På denne måten fikk man en rask overgang fra naturalhushold til pengehushold.

Boken trekker frem at kolonimaktene bygde ut byområder, skoler, veier, jernbaner og havner som kom lokalbefolkningen til gode. Overgrepene som europeerne begikk har likevel kastet en mørk skygge over disse utbyggingene. I de områdene hvor imperialistene var ute etter jord, billige råvarer og billig arbeidskraft, var virkningene negative for folk flest. Gjennom ønsket om å assimilere afrikanerne inn i den europeiske kulturen forsvant viktig afrikansk kultur flere steder i Afrika. Kolonitiden kan i følge

⁹² Libæk mfl. 2005: side 94

⁹³ Libæk mfl. 2005: side 403

⁹⁴ Libæk mfl. 2005: side 404

forfatterne ses på som en negativ epoke i historien, men som på samme tid brakte noe godt med seg.

5.1.2: Grimnes mfl.: Tidslinjer 2

Den siste boken jeg skal ta for meg heter *Tidslinjer 2*, og er gitt ut av Aschehoug forlag i 2008. Boken er skrevet av Ole Kristian Grimnes, Andreas Øhren, Tore Linné Eriksen, Herdis Wiig, Egil Ertesvaag, Jørgen Eliassen og Lene Skovholt. Boken er på 452 sider og tar for seg historie fra den første industrielle revolusjonen og frem til vår tid.

Kapittelet jeg skal ta for meg heter imperialismens tidsalder. Jeg skal også se på et kapittel som heter frigjøring og utvikling i den tredje verden.

Til hvert kapittel starter forfatterne med et utdrag fra ulike kilder som kan skildre situasjonen om hvordan folk hadde det i den aktuelle tidsepoken de tar for seg. I dette kapittelet har forfatterne hentet et utdrag fra Adam Hochschild: *King Leopold's Ghost* fra 1998. Her skildres grusomhetene som europeerne påførte afrikanerne gjennom opplevelsene til en ung afrikansk kvinne. Gjennom denne fremstillingen forstår man raskt at europeernes handlinger mot det afrikanske folket var preget av grusomme overgrep.

Videre fortsetter boken med gi en definisjon og oppkomsten av ordet imperialisme. De sidene som boken påpeker som mest sentrale ved den europeiske imperialismen er den militære og politiske. At disse er de mest sentrale er fordi europeerne benyttet seg av sin militære overlegenhet til å underlegge seg nye områder, og til å skaffe seg politisk kontroll over områder uten direkte å styre disse områdene.⁹⁵ Forfatterne trekker frem at den europeiske ekspansjonen varierte fra land til land. Men også reaksjonene mot europeerne i de berørte landene varierte. I noen land ble europeerne eller kolonimaktene møtt med militær motstand og politiske opprør, mens i noen land ble kolonimaktene møtt med passivitet eller direkte samarbeidsvilje fra afrikanernes side.⁹⁶

Videre tar boken for seg delingen av det afrikanske kontinentet. I dette avsnittet trekkes det frem hvordan de ulike europeiske landene forsøkte å danne belter av kolonier fra enten nord til sør eller vest til øst. I kampen om å skaffe seg kolonier i Afrika trekkes det i denne boken inn flere europeiske makter som ikke har vært nevnt i tidligere bøker. De to mest sentrale er derimot fortsatt Storbritannia og Frankrike. Gjennom bokens

⁹⁵ Grimnes mfl. 2008: side 114

⁹⁶ Grimnes mfl. 2008: side 115

fremstilling får man inntrykk av at det var myndighetene i hjemlandet som sto for all kolonisering av Afrika. Som man vet var mesteparten av koloniseringen et resultat av privatpersoners private investeringsinteresser. Forfatterne sier at koloniseringen av Afrika ikke skapte mye bry for europeerne. Dette skyldes flere grunner, deriblant at de afrikanske statene som eksisterte fra før var svært svake, og i enkelte av statene fantes det ingen statsmakt i det hele tatt. I tillegg var det flere steder at afrikanerne valgte å samarbeide med kolonimaktene. Og i de områdene hvor man møtte afrikansk motstand benyttet europeerne seg av sin overlegne våpenmakt. Dette resulterte ofte i at afrikanere ble regelrett slaktet ned og deres landsbyer ble brent ned.⁹⁷

Det neste avsnittet i boken tar for seg kolonistyret. Som nevnt var de afrikanske statene svake og hadde i noen tilfeller ikke noe statsmakt i det hele tatt. Det var heller ikke klare landegrensener som europeerne kjente til. Da europeerne inntok kontinentet så man seg nødt til å lage grenser for å vise hvilke områder kolonimaktene skulle forholde seg til. Disse grensene fikk stor betydning for Afrika ettersom disse grensene ble varige. Kolonimaktene opprettet koloniadministrasjoner i de enkelte koloniene. I disse satt europeerne på toppen. Under de europeiske lederne satt det ofte afrikanere som fikk ta del i koloniadministrasjonen gjennom å ha skaffet seg en eller annen form for vestlig utdanning.⁹⁸ Gjennom kolonistyret ble det opprettet bankvesen og ulike firmaer som skulle ta seg av eksporten av råvarer til hjemlandet. Forfatterne forteller at bøndene i deler av Afrika la om sin produksjon med tanke på eksport.⁹⁹ Selv om flere bønder la om sin produksjon frivillig, var det også bønder som ble underlagt tvangsomlegging av jordbruket. Dette innebar at kolonimakten bestemte hva som skulle produseres. Et annet aspekt som boken påpeker ved jordbruket under kolonitiden er hvordan tvangsarbeidskraft ble brukt. Systemet med tvangsarbeid var svært utbredt i store deler av Afrika. Selv om kolonistyret i noen tilfelle møtte motstand fra den afrikanske befolkningen var det ikke noen alminnelige opprørstilstander mot det europeiske styret i Afrika.¹⁰⁰

Det siste avsnittet i kapitlet forteller om hvorfor imperialismen oppstod. Her trekker forfatterne frem grunner som sterk befolkningsvekst og den raske industrialiseringen som Europa hadde gjennomgått. Men det poengteres at disse to faktorene alene ikke kan

⁹⁷ Grimnes mfl. 2008 side 117

⁹⁸ Grimnes mfl. 2008: side 117

⁹⁹ Grimnes mfl. 2008: side 117

¹⁰⁰ Grimnes mfl. 2008: side 118

ses på som en årsak til hvorfor imperialismen oppstod. I Europa rådet det en sterk rivalisering mellom stormaktene. Etterhvert som denne ble stadig mer intens mot slutten av 1800-tallet forplantet denne rivaliseringen seg til Afrika og Asia. Dersom man kunne underlegge seg områder på disse to kontinentene ville man vise sin status som stormakt.¹⁰¹ Konkurransen om å underlegge seg nye områder ble forsterket av den økende nasjonalismen i Europa. Man legitimerte overtakelsen ut fra darwinistiske prinsipper og religiøse motiver.

Lengre ut i boken tar forfatterne for seg et kapittel som omhandler frigjøring og utvikling i den tredje verden. Her fortelles det at etter 1945 fikk kampen for frigjøring for alvor vind i seilene. De grove handlingene som hadde utspilt seg i Europa under andre verdenskrig beviste at europeerne ikke var et opphøyd folkeslag som kunne herske fritt over andre.¹⁰² I tillegg poengteres det at det var oppstått en maktforskyvning i Vesten. De to nye supermaktene, USA og Sovjetunionen, oppmuntret resten av Vesten til å gi slipp på koloniene sine. Videre skildres det hvordan de afrikanske landene kjempet for sin frihet mot kolonimakter som ofte ikke ville gi deres selvstendighet tilbake på grunn av at det var europeere som ofte eide den beste jorden i koloniene. Men etterhvert oppnådde de fleste afrikanske landene sin frihet fra de vestlige landene. Forfatterne understreker at frigjøringen var et resultat av flere faktorer, deriblant maktforskyvningen i Vesten og den afrikanske befolkningens kamp mot europeisk styre.

Da frigjøringen var gjennomført opplevde mange afrikanske land en rask fremgang. Afrikanerne fikk nå beholde inntektene fra eksporten selv, og tjente dermed mer penger enn de tidligere hadde gjort. I tillegg ble utdanning og helsevesen tilgjengelig for større deler av befolkningen. Men det afrikanske jordbruket var basert på de samme prinsippene som europeerne hadde benyttet seg av, gjennom masseproduksjon av enkelte varer som var rettet mot eksport. Denne vareproduksjonen gjorde at afrikanerne forsømte både matproduksjonen og utbyggingen av industrien. Dette gjorde at afrikanerne fikk en industri som utviklingsmessig lå langt bak den vestlige. I tillegg oppstod det store hungers nøder som gjorde at mange mennesker sultet ihjel. Dette er bare noen av problemene som har rammet de afrikanske landene etter at kolonitiden ble avløst. Boken tar videre for seg afrikansk historie etter kolonitiden. Her trekkes det frem

¹⁰¹ Grimnes mfl. 2008: side 128

¹⁰² Grimnes mfl. 2008: side 370

hvordan kampen om råvarer har ført til en indre splittelse på det afrikanske kontinentet. Også kampen mot apartheid i Sør-Afrika trekkes frem som en av de konfliktene som har vært mest utbredt etter oppløsningen av kolonitiden.

5.2 Komparasjon av 2000-tallets lærebøker

Her skal jeg se på hva de to bøkene fra 2000-tallet har tatt for seg om kolonitiden, og se på hvordan deres fremstilling av kolonitiden er i forhold til de to foregående periodene jeg har gjennomgått.

Bøkene er av nyere dato og tilgangen på kilder er blitt betraktelig bedret. I tillegg har man over lengre tid fått sett hvilke konsekvenser kolonitiden fikk for Afrika. Dermed kan forfatterne av disse bøkene se på kolonitiden på en annen måte en man har gjort tidligere.

Boken Libæk mfl. starter sin fremstilling med å ta for seg hvorfor man benyttet seg av imperialismen, hvordan den lot seg gjennomføre og legitimere. Når det gjelder grunnen til hvorfor man valgte å benytte seg av imperialismen forteller forfatterne at det var et resultat av den sterke rivaliseringen mellom de europeiske landene. I starten var ønsket å kontrollere handelen med de afrikanske statene. Men etterhvert ble rivaliseringen så sterk at europeerne så seg nødt til å ta full militær og politisk kontroll over områdene for å sikre handelen. Grimnes mfl. påpeker at årsakene til at kolonitiden startet var et resultat av flere faktorer, deriblant den sterke rivaliseringen mellom de europeiske statene og den raske industrialiseringen som Europa hadde gjennomgått. I de foregående bøkene har koloniseringen i stor grad blitt begrunnet ut fra økonomiske årsaker.

Den teknologiske utviklingen som hadde funnet sted i Europa er en forutsetning for koloniseringen som trekkes frem i alle tidsperiodene som jeg har tatt for meg. Forutsetningene for koloniseringen har det altså vært konsensus om opp gjennom tidene.

Når det gjelder kappløpet blir europeernes opptreden beskrevet i en nyansert grad i disse to bøkene. Det nevnes klart at imperialistene begikk overgrep i sine fremstøt mot å sikre seg kolonier. I Libæk mfl. poengteres det også at imperialistene ble tatt i mot med åpne

armer enkelte steder på kontinentet. Og at de konfliktene som oppstod ikke bare var mellom imperialistene og afrikanerne, men også mellom de ulike imperialistene. Boken Grimnes mfl. er svært kortfattet om selve kappløpet. Forfatterne forteller bare at det oppstod en interessekonflikt mellom europeerne og at man dermed så seg nødt til å sikre sine interesser før de andre maktene tok områdene. Her skiller denne boken seg fra de tidligere bøkene ved at forfatterne av denne boken skriver svært kort om kappløpet. I de tidligere bøkene har europeernes opptreden i kappløpet om Afrika blitt fremstilt i svært forskjellige ordelag. I bøkene fra den første perioden ble kappløpet beskrevet som en kamp om å sikre seg nye områder for å oppnå ære og prestisje. I bøkene fra 80-tallet blir kappløpet beskrevet som en kamp om kolonier som var preget av grove overgrep mot det afrikanerne. Man har her gått bort fra å se på det positive for europeerne og heller valgt å se på det negative for afrikanerne. Det siste utvalget av bøker ser også på kappløpet som noe negativt for afrikanerne, men i noe mindre skala enn de tidligere.

Bøkene fra denne perioden har i større grad muligheten til å se konsekvensene av kolonitiden enn hva de foregående bøkene har. Og dette har de også sett en del på. Når man sammenligner hvilke konsekvenser av epoken som de ulike bøkene har trukket frem, er disse noe varierende. I *tidslinjer 2* påpekes det at konsekvensene av epoken er både positive og negative. Av de positive aspektene trekkes det frem at man fikk utbygging av jernbanen, bankvesen og skolevesen i Afrika. Men boken trekker frem at de mørke sidene ved kolonitiden var såpass alvorlige at de legger klart en skygge over de positive, og dermed kan man ikke si at kolonitiden var positiv for Afrika. Boken til Libæk mfl. påpeker også hvordan kolonitiden førte med seg positive trekk som utbygging av infrastruktur, skoler og sentrale byområder.

Dersom man ser på hvordan epoken fremstilles i de tidligere bøkene, ser man i de første bøkene fra 50 og 60-tallet at den framstilles med hovedfokus på de store bragdene utført av europeerne. Bøkene fra 80-tallet framstiller epoken i ensidig negativ forstand. Den første fremstillingen fra 50-tallet er man nå gått helt bort fra. Man har også begynt å framstille epoken på en mer nyansert måte enn hva 80-tallets lærebøker gjorde.

I bøkene fra 80-tallet skrives det en del om de ulike typene kolonier og styringsettene. I bøkene fra 2000-tallet er dette emnet tatt bort i boken til Grimnes mfl., mens det henger igjen i den andre. Dette kan skyldes at det er to av medforfatterne i Libæk mfl. som har skrevet den ene boken fra 1980-tallet som jeg tok for meg tidligere i oppgaven.

Det er ikke bare i de overnevnte feltene at fremstillingen har endret seg. Også omfanget epoken har fått i skolebøkene har endret seg. Dersom man ser på de tidligere bøkene er epoken tildelt veldig få sider i omfang. I noen bøker nevnes den bare i korte bisetninger. Men etterhvert oppstår det en økende interesse for Afrika og kontinentet får en mer sentral rolle i historieskrivningen. Dette fører til at omfanget av kolonitiden også øker i historiebøkene. Etterhvert som tiden går, er det ikke bare kolonitiden som skolebokforfatterne skriver om Afrika, det legges også veldig vekt på det selvstendige Afrika, både i tiden før kolonitiden og i tiden etter dens oppløsning.

5.3 Læreplanen (K-06)

Her skal jeg ta for meg de ulike kompetansemålene i dagens læreplan (K-06)¹⁰³ som omfatter kolonitiden i Afrika. K-06 er ganske forskjellig fra tidligere læreplaner. I denne læreplanen er det klarere fastsatt hva elevene skal tilegne seg av kunnskaper. Målene er flere og utformet slik at de kan omfatte flere historiske emner i ett og samme kompetansemål. Som jeg så i den tidligere læreplanen var mye av det eleven skulle lære og hvilket lærestoff som skulle benyttes bestemt av den enkelte lærer. Men også i denne læreplanen kan hver enkelt skole bestemme fritt hva slags læreverk man vil benytte seg av, men utformingen av kompetansemålene rettleder læreren inn på emner.

I læreplanen står det at formålet med historiefaget er at det skal «bidra til økt forståelse av sammenhenger mellom fortid, nåtid og fremtid og gi innsikt i menneskers tanker, liv og handlinger i ulike tidsepoker og kulturer».¹⁰⁴ Videre sier læreplanen at faget skal «fremme toleranse, gjensidig respekt og forståelse for menneskerettighetene».¹⁰⁵

I K-06 er det totalt fire punkter som omfatter kolonitiden. Det første kompetansemålet i læreplanen hvor man kan undervise om kolonitiden for å få dekt kompetansemålet er:

- presentere sentrale trekk ved kolonialismen og situasjonen i et ikke-europeisk område, sett fra ulike perspektiver

Dette kompetansemålet sier klart fra at elevene skal ha kjennskap til kolonitiden, og at de må ha kjennskap til sentrale trekk ved epoken som de må kunne presentere. Det er i dagens lærebøker flere ulike trekk ved kolonitiden som elevene kan trekke frem.

¹⁰³ Alle kompetansemålene som jeg bruker fra K-06 er hentet fra utdanningsdirektoratets nettsider: <http://www.udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=996302&visning=5>

¹⁰⁴ <http://www.udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=996302&visning=1>

¹⁰⁵ <http://www.udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=996302&visning=1>

Det andre punktet i læreplanen hvor man kan trekke inn kolonitiden er i følgende mål:

- drøfte hvordan nasjonalstaten har skapt nasjonal og kulturell samhørighet, men også konflikter og undertrykkelse

Kampen om å øke sin egen nasjons ære og geografiske dominans gikk klart på bekostning av det afrikanske kontinentet som ble undertrykt.

Tredje punkt i læreplanen er:

- gjøre rede for bakgrunnen for de to verdenskrigene og drøfte virkningene disse fikk for norden og det internasjonale samfunn.

Det spenningsforholdet som oppstod mellom de europeiske maktene i Afrika var med på å bidra til en økt aggressivitet på det europeiske kontinentet. Dette var med på å utløse 1. verdenskrig. Etter at 2. verdenskrig var slutt ble maktforholdet i Vesten forskjøvet fra Storbritannia og Frankrike og over til USA. De europeiske kolonimaktene mistet dermed sin overlegne maktposisjon og ble til slutt nødt til å gi slipp på sine kolonier.

Det neste kompetansemålet i K-06 som omfatter kolonitiden er:

- finne eksempler på hendelser som har formet et ikke-europeisk lands historie etter 1900, og reflektere over hvordan landet kunne ha utviklet seg hvis disse hendelsene ikke hadde funnet sted

Her må elevene tenke kontrafaktisk over hva som kunne ha skjedd med de afrikanske landene dersom kolonitiden ikke hadde funnet sted.

Som man kan se er det flere kompetansemål som omfatter kolonitiden.

I og med at læreplanen er formet etter retningslinjer som er satt av myndighetene kan man trekke den konklusjonen at dagens myndigheter anser det som viktig at elevene har kjennskap til kolonitiden fra flere forskjellige vinkler.

Kapittel 6: Avslutning

Det er nå rundt 60 år siden de siste landene i Afrika oppnådde sin selvstendighet og avviklingen av kolonitiden var et faktum. Tilstanden som det afrikanske kontinentet har havnet i har skapt store debatter om hvorvidt de europeiske kolonimaktene har handlinger er skyld i denne situasjonen. Oppfattelsen av hvorvidt kolonimaktene har handlinger har ført til utvikling eller underutvikling er avhengig av hva slags oppfatning man har av europeernes tilstedeværelse på det afrikanske kontinentet. Denne oppfatningen vil hos skoleelever være formet etter hvordan fremstilling de har blitt presentert gjennom skolebøkene.

I de skolebøkene som jeg har sett på er kolonitiden blitt fremstilt på flere ulike måter. Den har gått fra å være en storhetstid for europeerne hvor fremstillingens fokus var på europeerne i Afrika. For så å gå over til å være en sorgens tid for afrikanerne, der fokuset var på afrikanerne og deres opplevelse av kolonitiden. Dagens oppfatning av kolonitiden er noe mer nyansert, men forsøker ikke å legge skjul på de grusomheter som ble begått av kolonimaktene. Fremstillingen av kolonitiden har variert etter hvilket fokus man har lagt i forskningen på emnet. Dette fokuset må ses i sammenheng med hva slags tanke sett som var gjeldende i samfunnet, og hvilke kilder om epoken man hadde tilgang til. I den første perioden var man preget av et tanke sett hvor man så på afrikanere som mindre verdt enn de hvite europeerne. Man så ned på det afrikanske folket og mente at de og deres kontinent var historieløs, og at historien som omfattet afrikanerne og kontinentet måtte starte med europeernes inntog på kontinentet. Det at fremstillingen har blitt slik som den er kan også skyldes tilgangen på kildemateriale. Kildegrunnlaget som datidens historikere hadde var i stor grad basert på beretninger og fortellinger fra handelsmenn og oppdagelsesreisende i Afrika. Dermed fikk man bare tilgang på materiale med et europeisk fokus. Det er klart at denne fremstillingen vil forplante seg i skolebøkene også.

Fremstillingen i den andre perioden av skolebøker representerer et skille i forhold til den tidligere måten å skrive historie på. De tidligere tanke settene var brutt ned og erstattet med nye. På 60-tallet skjedde det store omveltninger i hvordan man tenkte, både om sosiale og samfunnsmessige emner. Denne omveltningen var et resultat av de mange hendelsene i verden på 60-tallet. I USA hadde Martin Luther King kjempet for

de mørkhudedes rettigheter. Dette gjorde at mye av fremmedfrykten for de mørkhudede var i ferd med å bli brutt ned og man var i ferd med å skape en større aksept og likhet mellom folkerasene. I tillegg til dette var Vietnamkrigen brutt ut, og mange av universitetene opplevde en nedgang i antall studenter og startet derfor med å ta inn kvinner og mørkhudede personer. Dette gjorde at fokuset på forskningen endret seg. Ser en på bøkene fra 80-tallet merker en fort at forfatterne fremstiller kolonitiden som en tid hvor europeerne begikk grove overgrep mot det afrikanske folk, og forfatterne legger fokuset på hvordan afrikanerne opplevde epoken. Bøkene fokuserer mye på hvor hardt kolonimaktene gikk frem for å skaffe seg kolonier.

I dagens lærebøker har jeg sett på hvordan kolonitiden blir fremstilt på en ny og nyansert måte. Her får epoken en del spalteplass, men man forsøker å se den i samsvar med det historiske forløpet som verden hadde gjennomgått. I motsetning til 80-tallets skolebøker hvor man i stor grad så på det negative for afrikanerne, ser man i dagens både på de overgrepene som ble begått av europeerne, men også på de positive tingene som kolonitiden bragte med seg. Det er klart at dagens læreverk kan se på tiden med andre øyne enn hva 50-60 og 80-tallets læreverk kunne, ettersom man nå har fått tilgang til nytt kildemateriale, nytt fokus og ny kunnskap om ettervirkningene av tiden.

Dersom man ser på hvilket syn akademia og lærebøkene har, ser man at disse er ganske overensstemte. Det er kun i den ene boken fra midten av 60-tallet at fremstillingen ikke er i samsvar med hva akademia sier. Men dette vil være normalt ettersom det tar en stund før gjeldene forskning forplanter seg i skolelitteraturen.

Når man skriver en lærebok er det ikke all informasjon om et historisk emne eller epoke man kan ta med. En av oppgavene til en historiker er å kunne velge ut det stoffet som er nødvendig for at elevene skal få et helhetlig bilde av de historiske begivenhetene. Som forfatter må bøkene man skriver være basert og formet ut i fra retningslinjene som er satt av myndighetene i gjeldende læreplan til de ulike tidene. Gjennom å se på hva læreplanene sier har jeg fått innblikk i hvilke tanker myndighetene hadde om kolonitiden. Her har jeg sett at i den første læreplanen var norsk historie hovedfokuset, og at kolonitiden ikke var vektlagt i særlig stor grad. Det som skulle undervises i måtte være begrunnet ut fra at man skulle forstå det samfunnet som man var en del av.

Dermed kan man se at myndighetenes tanker var at elevene skulle lære en eurosentrisk historie.

I læreplanen for 1980-tallet ble læreren gitt stor frihet i hvilket lærestoff elevene skulle undervises i, og hvilke læremidler som skulle bli brukt. Men bøkene ble formet ut fra noen overordnede mål i lærerplanen satt av myndighetene. Elevene skulle ha kjennskap til menneskers liv til forskjellige tider og steder i verden. De skulle utvikle positive holdninger til likeverd og likestilling, og man skulle lære seg å ha respekt for andre kulturer. Etter min mening peker dette på at myndighetene ønsket at elevene skulle lære om kolonitiden og de feilene som ble begått av europeerne.

I dagens læreplan har jeg sett at myndighetene har satt klare retningslinjer for hva elevene skal tilegne seg av kunnskap. Gjennom kompetansemålene i K-06 kommer det klart frem at elevene skal ha kjennskap til kolonitiden og noen sentrale trekk ved den. I den generelle delen av læreplanen i historie påpekes det at en av fagets roller skal være å fremme toleranse, gjensidig respekt og forståelse for menneskerettighetene. Dersom man sammenligner dagens bøker med de retningslinjer som er satt i læreplanen kan man se at de oppfyller de kravene som er satt her.

Men det er ikke bare skoleboklitteraturen og læreplaner som er med på å forme elevens oppfattelse. Den viktigste faktoren for elevens forståelse av emnet er hvordan læreren fremstiller emnet. Dersom han eller hun presenterer stoffet på en annen måte enn hva skoleboken sier vil dette kunne forme flere elevens oppfatning enn hva en skolebok gjør. Det er derfor viktig at en lærer holder seg oppdatert om hva gjeldene forskning sier om emnet til enhver tid.

Litteraturliste

Bøker

- Balsvik, Randi Rønning: *Afrika i eit historiografisk perspektiv*. Det Norske Samlaget. Oslo 2004
- Bergsgård, Arne. *Verdens historie*. J.W Cappelen forlag Oslo 1962
- Bjørnsen, Bjørn: *Norges- og verdenshistorie etter 1850*. H. Aschehoug & Co. Oslo 1985
- Collins, Robert O. (red): *Historical Problems of Imperial Africa*. Markus Wiener Publishers. Princeton 2000
- Falola, Toyin: *Key Events in African History - A Reference Guide*. Greenwood press. Westport Connecticut 2002.
- Gjermundsen, Ole: *Den nyeste tids historie*. Fabritius & sønners forlag 2. opplag. Oslo 1961
- Gudem, Bjørg Brandtzæg. *Mot en ny skolevirkelighet? - Læreplanen i et sentraliserings- og desentraliseringsperspektiv*. Ad Notam Gyldendal AS Oslo 1993
- Grimnes, Ole Kristian, Øhren, Andreas, Eriksen, Tore Linné, Wiig, Herdis, Ertsvaag, Egil, Eliassen, Jørgen Skovholt, Lene. *Tidslinjer 2 - Verden og Norge - historie Vg3*. H. Aschehoug & Co. 1.utgave, 2.opplag. Oslo 2009
- Hansen, Ketil Fred. *Historien om historien om Afrika* i Nytt norsk tidsskrift 2/1995 (Slagstad, Rune. Red.) Universitetsforlaget AS, Oslo 1995
- Henriksen, P. (red). *Aschehougs og Gyldendals store norske leksikon Hes-Jaf*. Kunnskapsforlaget 4.utgave. Oslo 2005
- Ki-Zerbo, Joseph (red). *UNESCO- General History of Africa I- Methodology and African Prehistory*, Heinemann Educational Books Ltd. California 1981.
- Kjelstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var - en innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget 2.utgave, 5.opplag. Oslo 1999
- Libæk, Ivar, Stenersen, Øyvind, Sveen, Asle & Aastad, Svein Arild. *Historie 2 – Verden og Norge etter 1850*. Cappelen Damm Oslo 2002
- Notaker, Henry. *Verdenshistorie 2 - Fra 1850 til i dag*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo 1984
- Reid, Richard J. *A History of Modern Africa - 1800 to the Present*. Wiley-Blackwell. West Sussex 2009
- Simensen, Jarle. *Afrikas historie*. Cappelen Damm AS. 5.utgave, 1.opplag. Oslo 2009

- Skard, Eiliv & Midgaard, John. Verdenshistorie- Lærebok for realskolen og gymnasiet. H. Aschehoug & Co. 9.opplag. Oslo 1952
- Stang, Nic & Lange, August. 6000 år verdenshistorie. Tanum forlag Oslo 1952
- Sveen, Asle & Aastad, Svein Arild. Verden 2 - etter 1850. J.W. Cappelens Forlag AS Oslo 1983

Internett

- <http://www.udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=996302&visning=1> sist sjekket 23. mai 2011
- http://www.nb.no:80/utlevering/contentview.jsf?urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2010051906049#&struct=DIV406 (digitalisert utgave av fagplan for den videregående skole) sist sjekket 9. mai 2011
- <http://www.snl.no/proteksjonisme> sist sjekket 9. mai 2011
- <http://www.apollon.uio.no/vis/art/2000/2/kolonitiden> sist sjekket 23. mai 2011
- http://snl.no/Afrika/økonomisk_og_sosial_utvikling sist sjekket 23.mai 2011

Hovedfagsoppgaver

Folkenborg, H.R.: Nasjon, region og etnisitet i et utvalg lærebøker, Hovedfagsoppgave i historie. Det samfunnsvitenskapelige fakultet Institutt for historie. Universitetet i Tromsø 1999